

MIND OPEN

INZICHTEN IN
PSYCHOLOGIE

Nummer 6 - Winter 2010/2011

VAN THEORIE
NAAR PRAKTIJK

INTERVIEWS MET

Annebel de Hoogh - Alfred Lange
Matthieu Brinkhuis - Gerald Weltevreden
Anne Rienstra - Kai Jonas

ACHTERGRONDVERHALEN

met o.a.: Annelies van Vianen - Roel Verheul
Han van der Maas - Reinout Wiers - Ronald Hamel
Joop van der Pligt - Bertjan Doosje

COLUMN

Simon Rietveld

INHOUDSOPGAVE

REDACTIONEEL

Terugspeelbal

3

ARBEIDS- & ORGANISATIEPSYCHOLOGIE

FUNDAMENTEEL ONDERZOEK MET
PRAKTISCHE RELEVANTIE

4

Een win-winsituatie

6

KLINISCHE PSYCHOLOGIE

EEN VIRTUELE BEHANDELKLINIEK OP
WETENSCHAPPELIJKE BASIS

9

Praktijk kleurt de wetenschap

11

PSYCHOLOGISCHE METHODENLEER

MET ÉÉN BEEN IN DE PRAKTIJK VAN
ONDERWIJSINSTITUUT CITO

14

De menselijke hersenen zitten nog
vol raadsels

16

ONTWIKKELINGSPSYCHOLOGIE

'IEDEREEN MET EEN IQ VAN 120 KAN
EEN GOEDE WETENSCHAPPER WORDEN'

19

Voor fundamenteel onderzoek is de
praktijk onontbeerlijk

21

BREIN EN COGNITIE

DE VOORTEKENEN VAN ALZHEIMER

24

Onderzoek dankzij de acteur uit
Back to the Future

26

SOCIALE PSYCHOLOGIE

'IK WIL ZIEN DAT WAT IK DOE OOK
IETS VOOR MENSEN BETEKENT'

29

Geen tijd voor haastonderzoek

31

NIEUWS EN PROMOTIES
AGENDA

34

35

COLUMN

EEN AVONDJE WETENSCHAPPELIJK
CABARET

36

MindOpen

Nummer 6 – Winter 2010/2011

www.mindopen.nl

Een gratis uitgave van
Onderzoeksinstituut Psychologie
Faculteit der Maatschappij-
en Gedragswetenschappen

Managing Editor
Gerard Kerkhof

Hoofdredacteur
Vittorio Busato

Medewerkers
Jorn Hövels, Paulien Bakker,
Ger Post

Nieuws & Agenda
Renée Veldhuis

Vertalingen
Judith van Dongen

Grafisch ontwerp
Buro MET Graphic Designers
www.buromet.nl

Email
mindopen@uva.nl

Aanmelden
www.mindopen.nl

Adres
MindOpen Digizine
Psychology Research Institute
Roetersstraat 15, 1018 WB Amsterdam,
The Netherlands

Concept & Communicatie
Communications Office FMG
+31 (0)20 525 4865
communicatie-fmg@uva.nl

Oorspronkelijk idee
Marjan Bakker †

*Copyright voor al het gepubliceerde materiaal is
in handen van de uitgever van MindOpen, tenzij
uitdrukkelijk anders vermeld. Toestemming
is vereist voor gebruik van artikelen door een
derde partij. U kunt zich schriftelijk wenden tot
de uitgever.*

TERUGSPEELBAL

door Vittorio Busato

Elke psycholoog zal de situatie herkennen. Je discussieert op een feestje of in de kroeg geanimeerd met een aantal niet-psychologen. Het gaat over complexe levensvragen, over voetballers die op cruciale momenten een strafschop missen, over relationeel leed, dat soort zaken. Opeens zegt iemand midden in zo'n discussie: 'Dat zou een psycholoog toch moeten weten.'

De blikken van de aanwezigen draaien zich verwachtingsvol jouw kant op. Ze weten immers dat jij psycholoog bent en alles van die vermaledijde psyche weet. Je begint je wat ongemakkelijk te voelen en stamelt dat je niet alleen psycholoog bent maar ook gewoon mens.

Zoals ik de Groningse psycholoog Douwe Draaisma over dergelijke situaties eens hoorde opmerken: 'Wij psychologen zijn niet zo dol op dit soort terugspeelballen. Ze zijn bijna altijd van het onhoudbare soort.'

Psychologen aan universiteiten doen in de regel heel veel meer fundamenteel laboratoriumonderzoek dan toegepast onderzoek in het veld. In dit nummer van MindOpen worden daar verschillende verklaringen voor gegeven. Zo zegt methodoloog Han van der Maas ervan overtuigd te zijn 'dat de psychologie grotere stappen maakt als we ons op de fundamentele vraagstukken concentreren.' Sociaal psycholoog Joop van der Pligt draagt een meer zakelijk argument aan: 'Toegepast onderzoek (...) levert vrijwel nooit een artikel in een hoogstaand wetenschappelijk tijdschrift op. Je kunt niet in beide excelleren, en dan kiezen we vaak toch voor fundamenteel onderzoek. Daar worden we aan het eind van het jaar door de universiteit en door visitatiecommissies ook op afgerekend.'

Bertjan Doosje, een collega van dezelfde Programmagroep als Van der Pligt, heeft zijn sporen op het gebied van fundamenteel onderzoek beslist verdiend. Desalniettemin benadrukt hij expliciet veel belang te hechten aan de toepasbaarheid van zijn onderzoek. 'Ik vind het interessant om onderzoek te doen naar iets dat met de werkelijkheid te maken heeft. Bovendien

vind ik het belangrijk dat de uitkomsten ook kunnen worden toegepast in de praktijk. (...) Er wordt binnen de universiteit wel eens op neergekeken, maar wat kun je met de kennis die we verzamelen?'

Het is opmerkelijk dat Doosje het heeft over "de werkelijkheid". Natuurlijk is de "echte" wereld veel complexer dan een gecontroleerde situatie in het laboratorium. Toch vraag ik me af of er op de universiteit echt wordt neergekeken op toegepast onderzoek, zeker als dat met inachtneming van de omstandigheden gewoon zo gedegen mogelijk is opgezet. Zolang toegepast onderzoek moeilijk is te publiceren in tijdschriften met impact, zolang er bijvoorbeeld geen onafhankelijke waardering bestaat voor toegepast onderzoek, zou het mij niet verbazen als veel fundamentele onderzoekers de vraag naar de toepasbaarheid van hun werk toch vooral als zo'n lastige terugspeelbal zien.

Uiteindelijk gaat fundamenteel én toegepast onderzoek om theorievorming, om theorievorming die iets van de complexe wereld om ons heen verklaart, die helpt daar mee om te gaan – niets immers zo praktisch als een goede theorie. Toch?

.....
Vittorio Busato

hoofdredacteur

<http://www.vittoriobusato.nl>

P.S. Ik wil u nog wijzen op de kostelijke column van klinisch psycholoog Simon Rietveld. Hij won onlangs een zogeheten IG Nobelprijs. Die kunnen wetenschappers winnen voor zowel fundamenteel als toegepast onderzoek waar je eerst om moet lachen en dan pas over gaat nadenken.

Fundamenteel onderzoek met praktische relevantie

door Vittorio Busato

A. de Hoogh

Annebel de Hoogh studeerde klinische psychologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In 2004 promoveerde ze op een studie naar de samenhang tussen persoonlijkheid en charismatisch leiderschap. Ze vond onder meer dat charismatisch leiders in dynamische werkomgevingen eigenzinniger en creatiever zijn, terwijl leiders in meer stabiele werkomgevingen juist aan charisma winnen door vriendelijk en consciëntieus te zijn en door niet met te veel nieuwe ideeën te komen. Sinds 2008 werkt De Hoogh als universitair docent bij de Programmagroep Arbeids- & Organisatiepsychologie van de UvA. Drie thema's staan centraal in haar onderzoek: de fit tussen leiders en volgelingen, ethisch leiderschap en de donkere kanten van leiderschap.

Vanwaar je interesse in leiderschap?

'Direct na mijn studie werkte ik bij een paar assessment-bureaus. Bij veel van zulke bureaus leven ideeën hoe de werving en selectie voor managementposities idealiter zou moeten, maar ik miste een wetenschappelijke basis. Wat maakt iemand een goede leidinggevende? Toen zag ik de vacature voor het promotieproject over persoonlijkheid en charismatisch leiderschap, voor mij een uitgelezen kans mijn interesse in leiderschap wetenschappelijk te verdiepen.'

Doe je je onderzoek in het laboratorium of in het veld?

'Veruit het meeste doe ik in het veld. Veel van het onderzoek aan de Programmagroep vindt plaats bij grote organisaties die graag meewerken. Maar mijn onderzoek is wel fundamenteel, met als bijkomend voordeel dat het praktische relevantie heeft. Ik laat werknemers uit allerlei teams bijvoorbeeld middels vragenlijsten beoordelen hoe charismatisch, autocratisch, dienend of ethisch hun leidinggevers qua stijl zijn. Ook laat ik leidinggevers hun medewerkers beoordelen op diverse gedragingen. Daarnaast betrek ik financiële gegevens van organisaties in mijn onderzoek, om die te relateren aan de effectiviteit van die leiderschapsstijlen.'

Niet elke medewerker zal gebaat zijn bij dezelfde leiderschapsstijl.

'Nee. Medewerkers in onzekere werkomgevingen en medewerkers die meer geïsoleerd en zich wat hulpeloos voelen, zijn bijvoorbeeld meer gebaat bij charismatisch leiders. Die wijzen zeg maar een beetje de weg. Charismatische leiderschap werkt ook goed in teams die divers zijn samengesteld. Meer neurotische mensen hebben moeite met autocratisch, dominant leiderschap. Maar het blijkt wel dat die meer ouderwetse vorm van leiderschap in teams met duidelijke machtsverhoudingen een gunstig effect heeft op de teamprestaties. Is er binnen een team evenwel veel machtsstrijd gaande, dan waarden teamleden een autocratisch leider beduidend minder en presteren ze slechter.'

NARCISTEN WORDEN IN TEAMS EERDER GEKOZEN ALS LEIDER, ZO BLIJKT OOK UIT LABORATORIUM-STUDIES

Wat is het verschil tussen managen en leidinggeven?

‘Managen is meer zoiets als “op de zaak passen”, leiderschap wordt meer geassocieerd met het hebben van een visie, met inspiratie, identificatie. Zelf maak ik niet zo’n expliciet onderscheid, ik focus me op wat voor stijl mensen hanteren in leidinggevende posities of managementposities. Het grappige is dat mensen in die posities zichzelf nogal eens overschatten vergeleken met hoe hun ondergeschikten over hen oordelen.’

Je houdt je ook bezig met de donkere kant van leiderschap. Waar moet ik dan aan denken?

‘Vooral aan narcisme. Veel leidinggevendenden hebben een opgeblazen zelfbeeld, sterke behoefte aan macht en bewondering. Volgelingen accepteren hen vaak als leider omdat ze zo charmant en zelfverzekerd overkomen, zichzelf goed verkopen, onzekerheid reduceren – kenmerken die veel mensen associëren met effectief leiderschap. In teams worden narcistische mensen ook eerder gekozen als leider, zo blijkt uit laboratoriumstudies.’

Kun je een voorbeeld geven van een narcistisch leider?

‘Lloyd Blankfein, de voormalige CEO van Goldman Sachs, een bank die een cruciale rol in de economische crisis heeft gespeeld, vergeleek zijn werk met dat van God.* Tja, wanneer slaat iemand door? Als we dat wisten, kunnen we heel wat ellende voorkomen. In elk geval is het belangrijk dat een leider iemand naast zich heeft die hem of haar met beide benen op de grond houdt.’

Zijn er opmerkelijke verschillen in leiderschap bij mannen en vrouwen?

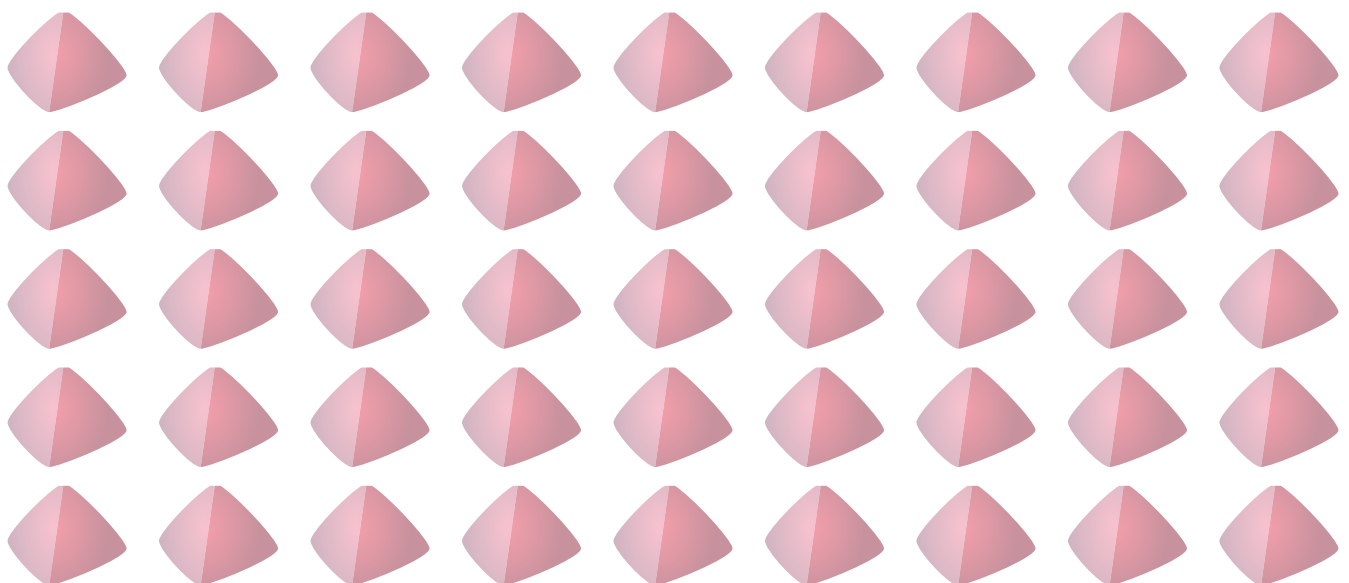
‘Als onderzoekster houd ik me daar niet mee bezig. Vrouwen lijken het minder snel goed te kunnen doen. Als ze bazig zijn, zijn ze vaak te bazig. En als ze te vriendelijk zijn voor hun ondergeschikten, is het ook weer niet goed. Onderzoek toont echter aan dat vrouwen even goed en soms zelfs beter leiding kunnen geven dan mannen.’

Ben je voorstander van een quota voor meer vrouwen op leidinggevende posities?

‘Veel vrouwen willen daar vanwege hun kwaliteiten komen, maar er is wel iets voor een quotum te zeggen – zie bijvoorbeeld de ontwikkelingen in Noorwegen waar dit nu bij wet is geregeld. In het algemeen zorgt het old boys netwerk er nog altijd voor dat het langzaam gaat met vrouwen op hoge posities. Neem het kabinet-Rutte, het is toch opmerkelijk hoe weinig vrouwen daar in zitten.’

.....
<http://home.medewerker.uva.nl/a.h.b.dehoogh/>

*http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_america/article6907681.ece

EEN WIN-WINSITUATIE

door Vittorio Busato

A. Nauta

A. van Vianen

Annelies van Vianen is twintig jaar verbonden aan de Programmagroep Arbeids- & Organisationspsychologie. Sinds 2005 is ze er hoogleraar en sinds 2008 zit ze de Programmagroep ook voor. In twintig jaar heeft ze het accent zien veranderen van louter contractonderzoek naar veel meer fundamenteel onderzoek. Haar collega Aukje Nauta voelt zich zeer senang bij de wijze waarop de brug tussen wetenschap en praktijk wordt geslagen.

Of arbeids- en organisationspsychologie de richting binnen de psychologie is die zich het meest leent voor toegepast onderzoek? Annelies van Vianen, hoogleraar organisationspsychologie, denkt even na. 'Mijn gevoel zegt van wel, alhoewel ik inschat dat mijn collega's van sociale psychologie en klinische psychologie ook het nodige aan toegepast onderzoek zullen doen.'

Van Vianen werkt al sinds 1990 aan de UvA, na eerder aan de Rijksuniversiteit Leiden te zijn gepromoveerd en drie jaar als projectmanager bij KPN te hebben gewerkt. Ze heeft de focus van het onderzoek bij haar Programmagroep de laatste tien, vijftien jaar nadrukkelijk zien verschuiven van contractonderzoek, gefinancierd met geld van externe partijen, naar fundamenteel onderzoek, gefinancierd door NWO en de universiteit.

EIGEN VRAGEN

'Tot halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw was het bij ons welhaast traditie zo veel mogelijk derdegeldstroomonderzoek binnen te halen,' blikt Van Vianen terug. 'Zo werd er onder meer onderzoek gedaan naar beloningen, naar ploegenarbeid. De BASAM, de Basisvragenlijst Amsterdam, is hier toen bijvoorbeeld ontwikkeld. Deze vragenlijst meet kort gezegd de tevredenheid van medewerkers op en met hun werk en wordt nog altijd gebruikt als een soort van benchmark, om de stand van zaken binnen organisaties te beoordelen.'

Met zulk toegepast onderzoek werd weliswaar veel geld verdiend, maar dat ging wel ten koste van de wetenschappelijke diepgang, vervolgt Van Vianen. 'Dat ging zich wreken in onze wetenschappelijke output, en daar worden onderzoekers aan de universiteit tegenwoordig nu eenmaal op afgerekend. Je kunt stellen dat we lang bijna als een soort van commercieel onderzoeksbureau hebben gewerkt.'

Vanaf ongeveer 1995 is het beleid veel meer geworden om vanuit eigen, fundamenteel-wetenschappelijke onderzoeksvragen te werken en minder vanuit toegepaste vragen. Van Vianen: 'Met die ontwikkeling ben ik meegegroeid. Voorheen deed ik ook veel contractonderzoek, in Leiden ben ik er op gepromoveerd. Maar mijn tegenwoordige onderzoek naar onder meer loopbaancompetenties is veel fundamenteler van aard. De verhouding tussen toegepast en puur fundamenteel onderzoek zal bij onze Programmagroep nu fifty-fifty zijn.'

Aan actieve acquisitie doen de arbeids- en organisationspsychologen nauwelijks nog. Van Vianen: 'Nu is het beleid dat als een externe opdrachtgever van onze expertise gebruik wil maken, dat we binnen een overeengekomen project, naast vanzelfsprekend de verplichtingen die we aangaan, onze eigen wetenschappelijke vragen mogen stellen, onze eigen invalshoek mogen kiezen voor onderzoek. Anders gaan we niet met een opdrachtgever in zee.'

BRUG

Er lopen diverse lange samenwerkingsverbanden met externe instellingen. Zo doet Carsten de Dreu, hoogleraar arbeids- en organisationspsychologie, in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak onderzoek naar besluitvormingsprocessen binnen justitie. Universitair docent Lindred Greer doet bijvoorbeeld grootschalig onderzoek bij ING naar de rol van individuen binnen teams. Zelf werkt Van Vianen nauw samen met de Dienst Werk & Inkomen (DWI) van de Gemeente Amsterdam. 'De gemeente financiert het promotieonderzoek dat Jesse Koen

onder mijn leiding doet naar het succes van reïntegratieprojecten voor werklozen. Wat wij in dit project bijvoorbeeld hebben toegevoegd, is hoe we theorieën over zelfregulatie kunnen toepassen op mensen die werkloos zijn. Ook proberen we deze theorieën verder te ontwikkelen. Dat biedt ons mogelijkheden aan te sluiten bij lopende discussies in de wetenschappelijke vakpers.’

En half november is Paul Preenen gepromoveerd op de dissertatie *Challenge at Work. A Matter of Give and Take*, vervolgt Van Vianen. ‘Zijn project is gefinancierd door de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek (NSvP), een stichting die wetenschappelijk onderzoek in de praktijk financiert. Als opdrachtgever heeft de NSvP niet direct belang bij de uitkomst van zulk onderzoek, zolang die brug tussen wetenschap en praktijk maar wordt geslagen. Preenen kreeg alle ruimte om experimenten in het laboratorium te doen. Die insteek juich ik van harte toe, die brengt wetenschap en praktijk verder.’

WE MOGEN ONZE EIGEN WETENSCHAPPELIJKE VRAGEN STELLEN, ONZE EIGEN INVALSHOEK KIEZEN VOOR ONDERZOEK

EMPLOYABILITY

De NSvP lijkt dan ook een ideale opdrachtgever voor het tegenwoordige onderzoek van de Programmagroep. De Stichting financiert bijvoorbeeld ook de bijzondere leerstoel van Aukje Nauta, *Employability in Werkrelaties*.

Nauta is voor een dag per week verbonden aan de Programmagroep, de overige dagen werkt ze voor haar eigen adviesbureau Factor Vijf. Ze is in 1996 aan de Rijksuniversiteit Groningen gepromoveerd op conflicthantering in organisaties. Nauta: ‘Daar wetenschappelijke artikelen gemiddeld door zo’n vijf mensen worden gelezen en ik graag voor klanten wilde werken, heb ik een aantal jaar als onderzoeker bij TNO Arbeid gewerkt. Wel heb ik mijn toegepaste onderzoek altijd zo ingestoken dat het ook publicabel was in wetenschappelijke tijdschriften. Daardoor werkten mijn universitaire collega’s graag met mij samen, en kwam ik ook in aanmerking voor deze leerstoel. Ik zie het als mijn opdracht om vragen uit de praktijk wetenschappelijk te vertalen.’

Haar onderzoek is vooral gericht op werkrelaties tussen werknemers en hun leidinggevendenden, hoe ze elkaars ontwikkeling kunnen stimuleren en het beste in elkaar naar boven kunnen halen. Dat gaat Nauta onder meer na middels een grootschalig onderzoeksproject bij de Universitaire Medische Centra (UMC’s). ‘Dat project is er vooral op gericht hoe je mensen kunt stimuleren meer te praten over elkaars ontwikkeling en hoe je mensen langer inzetbaar kunt houden. Dat is een actuele vraag, we moeten immers waarschijnlijk allemaal langer doorwerken.’

Ook op dit onderzoek zal uiteindelijk iemand promoveren, vertelt Nauta. ‘De UMC’s hebben er bewust voor gekozen dit project op een wetenschappelijk verantwoorde manier uit te voeren, dat zien ze als aan hun stand verplicht. We zullen in totaal drie rapportages leveren over de arbeidsrelaties binnen de UMC’s. Daarnaast krijgen wij de ruimte experimenteel onderzoek en observatie-onderzoek op te zetten. Op zo’n manier samenwerken zie ik echt als een win-winsituatie: de opdrachtgever een wetenschappelijk verantwoord rapport of meetinstrument, wij onze publicaties in de vakpers en een promotie.’

UNIQUE SELLING POINT

Zowel Nauta als Van Vianen benadrukken dat zulke “praktijkpromoties” arbeidsintensiever zijn, voor henzelf als promotor en zeer zeker ook voor de betreffende promovendus. Nauta: ‘Bij zulk onderzoek zijn er vaak meer politieke belangen in het spel. Bovendien is het de kunst om zo’n project wetenschappelijk klein maar fijn te houden. Als promotor moet je er streng op toezien dat je promovendus inderdaad genoeg tijd krijgt voor eigen onderzoek, soms moet je iemand ook gewoon afschermen. Mijn ervaring is wel dat een praktijkpromovendus uiteindelijk breder inzetbaar is dan een promovendus die geen ervaring opdoet in het werken met externe partijen.’

IK ZIE HET ALS MIJN OPDRACHT OM VRAGEN UIT DE PRAKTIJK WETENSCHAPPELIJK TE VERTALEN

Oprichtgevers die tegenwoordig met de arbeids- en organisatiepsychologen in zee gaan, moeten over een langere adem beschikken dan twintig jaar geleden het geval was. Nauta: 'Externe opdrachtgevers moeten inderdaad geen haast hebben, wat dat betreft selecteren ze zichzelf als het ware. Zo hebben de UMC's en DWI bewust voor onze fundamentele aanpak gekozen, die zien ze ook als ons unique selling point.'

Dit nieuwe beleid levert qua aantallen minder maar qua wetenschappelijke diepgang intensievere samenwerkingsverbanden op. De verzoeken om ergens te komen spreken, nemen daarentegen enorm toe, lacht Van Vianen. 'Geregeld komen er verzoeken binnen om bijvoorbeeld voor twintig managers de stand van zaken in het A&O-vak te schetsen. Daar schrijf ik liever over in meer populaire media, die hebben een groter verspreidingsgebied. Maar ik zit bijvoorbeeld wel eens per maand een toetsingscommissie voor die loopbaanadviseurs certificeert. Dat vind ik belangrijk en mooi werk, want die certificering stimuleert de professionaliteit van de beroepsgroep.'

Leiden de inzichten opgedaan in het veld eigenlijk nog tot toepassingen in de bedrijfsvoering van de eigen Programmagroep? 'We zijn de dokter die rookt,' lacht Nauta. 'Nou, ik denk dat ik me bijvoorbeeld wel iets meer bewust ben van het belang van een goede dialoog als ik een beoordelingsgesprek houd met een medewerker.'

Van Vianen is voorstander van een strengere selectie van nieuwe medewerkers. 'Eerlijk gezegd doen we dat vrij primitief. Doorgaans selecteren we iemand op basis van een gesprek, niet bijvoorbeeld op basis van een intelligentietest of een proeve van bekwaamheid. Cijfers zeggen lang niet alles. Ook studenten die cum laude zijn afgestudeerd, kunnen falen als AiO. Eigenlijk zouden onze AiO's verplicht een assessment moeten doen.'

<http://home.medewerker.uva.nl/a.e.m.vanvianen/>
<http://home.medewerker.uva.nl/c.k.w.dedreu/>
<http://home.medewerker.uva.nl/l.l.greer/>
<http://home.medewerker.uva.nl/j.koen/>
<http://home.medewerker.uva.nl/p.t.y.preenen/>
<http://home.medewerker.uva.nl/a.nauta/>
<http://www.nsvp.nl/>
<http://www.factorvijf.eu/>
<http://www.tno.nl/>

Een virtuele behandelkliniek op wetenschappelijke basis

door *Jorn Hövels*

A. Lange

Alfred Lange, bijzonder hoogleraar relatie- en gezinstherapie vanuit systeemtheoretisch perspectief aan de Programmagroep Klinische Psychologie, is de grondlegger van Interapy: een ggz-instelling die patiënten met psychische klachten behandelt via internet. 'Eigen aan onze onderneming is de wetenschappelijke insteek.'

Hoe is Interapy ontstaan?

'Twaalf jaar geleden werd ik gevraagd om internettesten te ontwikkelen voor de inventarisatie van psychologische klachten. Dat bracht me op het idee om te onderzoeken of patiënten online – met behulp van gestandaardiseerde behandelprotocollen – voor hun psychische klachten te behandelen zijn. Want, zo dacht ik, die internetbehandelingen zijn gemakkelijk te standaardiseren, kunnen flexibel worden ingezet en zouden wel eens heel effectief kunnen zijn. De studie startte als derde-geldstroom onderzoek binnen de Programmagroep Klinische Psychologie. Ik zette er twee afgestudeerde UvA-psychologen op en twee programmeurs. In de eerste pilot behandelden we twintig studenten voor een posttraumatische stressstoornis (PTSS).

Wat bleek uit de studie?

Negentien studenten waren na de internetbehandeling – volgens de klinische metingen – volledig genezen. Er volgde een grootschalig onderzoek bij niet-studenten en ook daarin bleek de internetbehandeling effectief. Toen zijn we het behandel aanbod langzaam gaan uitbreiden. Nu behandelen we burnout, depressie, eetproblemen, paniek, rouwverwerking, traumaverwerking en seksuele trauma's bij jongeren.'

Hoe werd Interapy een onderneming?

'Sijbelt Noorda, de toenmalige bestuursvoorzitter van de UvA en directeur van de UvA Holding, hoorde van ons succes. Hij en zijn medewerkers waren zo enthousiast dat ze Interapy voor de universiteit wilden behouden. Daarom hebben ze er een onderneming van gemaakt waar de universiteit in participeerde.'

Bleef dat dezelfde constructie?

'Nee. De universiteit wilde van die constructie af omdat Interapy financieel niet genoeg opleverde. Het bleek lastig er in korte tijd een renderende onderneming van te maken omdat zorgverzekeraars er destijds nog weinig in zagen. Daarom verkocht de UvA Interapy aan een thuiszorginstelling. Nu zijn we eigendom van zes ggz-instellingen en worden onze behandelingen wel door zorgverzekeraars vergoed.'

Hoe karakteriseert u de huidige samenwerking met de UvA?

'Als vruchtbaar. Veel mensen die ik aan de UvA opleid, gaan daarna bij ons aan de slag. En Interapy werkt nog altijd vanuit een sterk wetenschappelijke inslag. We starten bijvoorbeeld geen enkele internetbehandeling voordat die in een vergelijkend onderzoek met een controlegroep is getest op effectiviteit. Bovendien toetsen we van alle behandelingen het effect op de lange termijn: na zes weken, na één jaar en na twee jaar.'

Wat heeft de UvA aan samenwerking met Interapy?

'Het onderwijs is er enorm bij gebaat. Klinische psychologen in opleiding kunnen bij Interapy kennis nemen van uiteenlopende behandelvormen en protocollen. Verder heeft de UvA profijt van de vele wetenschappelijke publicaties die het haar oplevert.'

WE STARTEN GEEN ENKELE INTERNET-BEHANDELING VOORDAT DIE IN EEN VERGELIJKEND ONDERZOEK MET EEN CONTROLEGROEP IS GETEST OP EFFECTIVITEIT

Uw collega Roel Verheul vindt dat de UvA zich beter zou kunnen profileren met haar relaties. Wat vindt u?

‘Waar het Interapy betreft, vind ik dat ook. Toen de universiteit haar handen van ons aftrok, kon ik dat begrijpen vanuit kostenperspectief. Maar het is wel jammer dat de universiteit een behandelak wegdoet die zo relevant is. Wij waren wereldwijd de eerste aanbieder van internetbehandelingen en worden ook als initiatiefnemer op dat gebied erkend. Vorig jaar oktober kreeg ik daarvoor nog een onderscheiding van The International Society of Research in Internet. Wij profileren ons graag met de universiteit, maar andersom merk ik daar weinig van. Terwijl zowel de universiteit als Interapy daar veel profijt van kunnen hebben.’

Waar zijn jullie nu mee bezig?

‘Met een onderzoek onder drieduizend proefpersonen naar het effect van onze behandelingen. Daarbij gaan we op zoek naar mogelijke variabelen die een rol spelen bij het succes van een internetbehandeling. Bij het onderzoek is ook een promovendus van de UvA betrokken die ik samen met mijn collega Paul Emmelkamp begeleid.’

Om wat voor variabelen gaat het?

‘Er zijn geen duidelijke variabelen die voorspellen of iemand een grote kans maakt dat hij de behandeling niet zal afmaken of er helemaal geen baat bij heeft. De meeste mensen zijn gebaat bij een behandeling, maar bij sommige stoornissen zijn er variabelen die de kans op een extra succesvolle behandeling vergroten of verkleinen. Zo bleek voor de behandeling van PTSS dat patiënten die nooit eerder over hun trauma hadden gesproken er extra van profiteerden als ze dat wel deden. Ook bleken patiënten bij wie het trauma door een dader was veroorzaakt meer gebaat bij de behandeling dan mensen die het slachtoffer waren van bijvoorbeeld een natuurramp.’

.....
<http://alfredlange.interapy.nl/>

<http://home.medewerker.uva.nl/a.lange/>

<http://www.interapy.nl>

<http://home.medewerker.uva.nl/p.m.g.emmelkamp/>

PRAKTIJK KLEURT DE WETENSCHAP

door *Jorn Hövels*

R. Verbeul

A. Kolk

‘De Universiteit van Amsterdam zou beter gebruik kunnen maken van haar relaties.’ Dat stelt Roel Verbeul, bijzonder hoogleraar persoonlijkheidsstoornissen aan de Programmagroep Klinische Psychologie en bestuursvoorzitter van ggz-instelling De Viersprong. Maar volgens Annemarie Kolk, hoofddocent Klinische en Medische Psychologie bij dezelfde Programmagroep, is dat niet eenvoudig. ‘Een intensieve samenwerking moet gedragen worden door alle lagen van de organisatie.’

Volgens universitair hoofddocent Annemarie Kolk is er bij de Programmagroep Klinische Psychologie sprake van een gezonde mix tussen toegepast en fundamenteel onderzoek. ‘Die afwisseling maakt mijn werk niet alleen bijzonder plezierig, maar komt ook ten goede aan de onderzoekskwaliteit en het onderwijs.’

Want de kruisbestuiving tussen fundamenteel en toegepast onderzoek roept over en weer vragen op en zet mensen aan het denken, merkt Kolk. ‘Neem onze studenten. Als die een tijdje stage lopen bij een ggz-instelling, een instelling voor geestelijke gezondheid, dan spreken ze mensen uit de praktijk. Daar zien ze bijvoorbeeld met eigen ogen welke interventies wel haalbaar zijn en welke niet. Het is goed als je wetenschappelijke visie wordt aangeraakt en gekleurd door de praktijk.’

INTERCULTURELE PSYCHIATRIE

Op 1 maart 2011 gaat Kolk met pensioen, maar ook daarna zal ze betrokken blijven bij het toegepaste onderzoek waar ze de afgelopen jaren aan heeft meegewerkt, gewoon, omdat ze er zoveel plezier aan beleeft. Het betreft drie langlopende onderzoeksprojecten. Het Emma Kinderziekenhuis (EKZ) in Amsterdam doet onderzoek naar de kwaliteit van leven bij kinderen met kanker, en naar de eventuele negatieve ontwikkelingsaspecten van het chronisch ziek zijn. Het tweede onderzoeksproject heeft als onderwerp de communicatie tussen

artsen en patiënten in het Amsterdamse Academisch Medisch Centrum (AMC) – patiënten worden immers steeds mondiger en denken steeds meer te weten, niet in de laatste plaats door het internet. Kolk: ‘Een belangrijke vraag in dat project is: hoeveel anatomische kennis hebben patiënten, en tot op welke hoogte kunnen zij met de arts over hun aandoening praten?’

Het derde toegepaste onderzoek loopt bij i-psy, de ggz-instelling voor interculturele psychiatrie. Kolk: ‘Voor die instelling inventariseren we bijvoorbeeld welke verklaringen patiënten met een andere culturele achtergrond aandragen voor hun angst- of depressiestoornis.’

Waar mensen uit de westerse cultuur geneigd zijn psychische problemen te verbinden aan oorzaken als stress of een stukgelopen relatie, wijzen mensen met een andere culturele achtergrond daarvoor nog wel eens naar minder voor de hand liggende oorzaken, legt Kolk uit. ‘Die kunnen er bijvoorbeeld van overtuigd zijn dat ze onder invloed staan van een kwaad-aardige djinn, zoals dat in het Arabisch heet. In de islamitische cultuur staat dat voor een wezen dat volgens teksten in de Koran bezit kan nemen van je geest.’

Op dit moment is er een subsidieaanvraag in voorbereiding om te kunnen onderzoeken welke elementen aan de reguliere behandeling kunnen worden toegevoegd voor een beter verloop en uitkomst van de behandeling. Kolk: ‘Hierbij kun je denken aan psychoeducatie, aan voorlichting dus over psychische klachten en de oorzaken daarvan.’

De samenwerking met i-psy levert ook de UvA veel op, vervolgt Kolk. ‘De universiteit maakt met name gebruik van de praktijkkennis die bij i-psy aanwezig is. Zelf verzorg ik in het masterprogramma het vak Cultuur en Gezondheid. Een aantal van mijn studenten loopt een praktijkstage bij i-psy op het terrein van diagnostiek en interventies. Ook kunnen ze deelnemen aan mijn onderzoek bij i-psy.’

MET DE VIERSPRONG AAN HAAR ZIJDE ZOU DE UVA INTERNATIONAAL KOPLOPER KUNNEN ZIJN IN TOEGEPAST ONDERZOEK NAAR PERSOONLIJKHEIDSTOORNISSEN

DE VIERSPRONG

Roel Verheul is bestuursvoorzitter bij psychiatrisch ziekenhuis De Viersprong in Halsteren. Deze specialistische ggz-instelling diagnosticeert en behandelt patiënten met complexe psychische problemen en persoonlijkheidsproblematiek. Daarnaast heeft de Viersprong een eigen onderzoeksafdeling met vijf onderzoekslijnen. Sinds 2003 is Verheul ook verbonden aan de UvA, als bijzonder hoogleraar persoonlijkheidsstoornissen. De samenwerking met de UvA loopt behalve via Verheul ook via de leerstoel van Jan Henk Kamphuis, eveneens verbonden aan de Programmagroep Klinische Psychologie. Beiden geven aan De Viersprong leiding aan onderzoek en verzorgen colleges aan de UvA.

Verheul: 'Dankzij mijn leerstoel kan ik promoties begeleiden en is de Viersprong in wetenschappelijk opzicht meer gezaghebbend. Door de binding met een universiteit wint je onderzoek in de praktijk aan geloofwaardigheid. Maar ook de UvA heeft profijt van de samenwerking. Het onderzoek aan de Viersprong draagt bij aan de wetenschappelijke publicaties van de UvA.'

Momenteel werkt De Viersprong aan een innovatieprogramma dat volledig wordt gestuurd door de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek. Verheul: 'In een quasi-experimentele studie hebben we – verspreid over zes ggz-instellingen – de behandeling van negenhonderd patiënten met een persoonlijkheidsstoornis over langere tijd gevolgd. Dat houdt in dat we de effecten, de behandelkosten alsmede de maatschappelijke kosten van die behandeling in kaart hebben gebracht. Wat bleek? Alle langdurende klinische behandelprogramma's zijn niet kosteneffectief, daarom bouwen we die af. Kortdurende klinische behandelingen zijn in veel gevallen wél kosteneffectief, en die voeren we dan dus ook op. Voor mij is dit een goed voorbeeld van hoe de wetenschap direct aan de praktijk kan raken.'

INTERNATIONALE KOPLOPER

Ondanks de twee leerstoelen aan de UvA is de universitaire inbedding van het onderzoek aan De Viersprong vrij gering, zegt Verheul. 'Als ik morgen zeg dat ik geen tijd meer heb voor die leerstoel, dan stopt de samenwerking daar. Het zou goed zijn als de universiteit de continuïteit van mijn onderzoeksthema's borgt, dus los van mij als persoon.'

Volgens Verheul is de samenwerking tussen de Viersprong en de UvA te vrijblijvend doordat er onderling geen duidelijke afspraken zijn gemaakt over de deelname aan gemeenschappelijke projecten. 'Er staat niet zwart op wit: wat leveren wij, wat leveren jullie? Zo heeft De Viersprong de mogelijkheid om met grote steekproeven van echte patiënten onderzoek te doen dat relevant is voor de praktijk. Daar kan de universiteit van profiteren.'

Wederzijds vertrouwen moet groeien, weet Verheul. 'Maar de Viersprong heeft in de afgelopen tien jaar een steeds sterkere wetenschappelijk oriëntatie ontwikkeld. We doen volop toonaangevend onderzoek dat in de toptijdschriften van de psychiatrie en klinische psychologie wordt gepubliceerd.'

Met de Viersprong aan haar zijde zou de UvA dan ook internationaal koploper kunnen zijn in toegepast onderzoek naar persoonlijkheidsstoornissen, denkt Verheul. 'Want op dat terrein wordt er wereldwijd niet zo veel toegepast onderzoek gedaan.'

EEN SAMENWERKINGSVERBAND IS ER NIET MET DE AANSTELLING VAN EEN BIJZONDER HOGLERAAR ALLEEN

REMMENDE ORGANISATIELAGEN

Ook Annemarie Kolk denkt dat het voor de universiteit lang niet altijd gemakkelijk is om de samenwerking te intensiveren. 'Voor ons is het belangrijk dat we door kunnen dringen tot de kern van een organisatie om onze onderzoeksgegevens binnen te halen. Vooral grote ggz-instellingen hebben veel lagen in de organisatie. Daar moet je je wel doorheen zien te worstelen, als je iets voor elkaar wil krijgen. Zelfs als je het op directieniveau met elkaar eens bent, is het niet vanzelfsprekend dat je de organisatie meekrijgt in de samenwerking.'

Intensieve samenwerking vergt een investering op de lange termijn, is de ervaring van Kolk. 'Een goed voorbeeld daarvan is i-psy. Daarmee loopt de samenwerking weliswaar nu behoorlijk goed, maar in een eerder stadium hebben we flink moeten investeren in zowel professionele als persoonlijke contacten. Een samenwerkingsverband is er niet direct met de aanstelling van een bijzonder hoogleraar alleen. Verbindingen hebben tijd nodig om te groeien.'

Volgens Kolk is een aantal stappen dan ook essentieel: 'De organisatie waarmee we als universiteit samenwerken, moet het onderzoek belangrijk vinden. Daarnaast moeten zoveel mogelijk medewerkers binnen de organisatie inzien dat de onderzoeksplannen niet alleen gedragen worden door de leiding, maar ook door de andere organisatielagen. Die staan immers in de praktijk, en van die praktijk zijn we als wetenschappelijk onderzoekers afhankelijk. Goede contacten zorgen er dan ook voor dat problemen snel op te lossen zijn als er in die samenwerking iets fout dreigt te gaan.'

<http://home.medewerker.uva.nl/a.m.m.kolk/>
<http://home.medewerker.uva.nl/r.verheul/>
<http://home.medewerker.uva.nl/j.h.kamphuis/>
<http://www.i-psy.nl/>
<http://www.deviersonprong.nl/>

Met één been in de praktijk van onderwijsinstituut Cito

door Jorn Hövels

M. Brinkhuis

Kun je het onderwijsniveau van leerlingen toetsen met een meetsysteem dat gewoonlijk wordt gebruikt om het individuele speelniveau van schakers vast te stellen? Dat is de centrale vraag in het onderzoek van promovendus Matthieu Brinkhuis, verbonden aan het Psychometrisch Onderzoekscentrum van het Arnhemse onderwijsinstituut Cito waarmee de Programmagroep Psychologische Methodenleer al jarenlang samenwerkt.

Hoe zou je de samenwerking karakteriseren?

‘Die loopt voornamelijk via de leerstoel van Gunter Maris, onderzoeker aan het Psychometrisch Onderzoekscentrum, de onderzoeksafdeling van het Cito. Maris is door de UvA aan-

Dat lijkt me een lichte kruisbestuiving.

‘Integendeel, die levert bijzonder veel op. Dat is vooral te danken aan het complementaire karakter van de samenwerking. Psychologische Methodenleer is een relatief brede onderzoeksgroep waar zowel mathematisch psychologen als wetenschapsfilosofen en methodologen werken. De samenwerking met het Psychometrisch Onderzoekscentrum van Cito levert een interessante aanvulling. Dat centrum is gespecialiseerd in psychometrie: de wetenschap die onderzoek doet naar technieken om vaardigheden te meten. Dan heb ik het met name over het ontwikkelen van nieuwe technieken waarmee we het onderwijsniveau van leerlingen kunnen meten. Via de samenwerking krijgt Psychologische Methodenleer ook

gesteld als bijzonder hoogleraar psychometrie bij de Programmagroep Psychologische Methodenleer. Hij geeft er colleges en doet samen met onderzoekers van de Programmagroep vooral fundamenteel psychometrisch onderzoek naar technieken voor het meten van onderwijsvaardigheden van leerlingen. Maris heeft mij aangesteld als promovendus. Ik promoveer aan de UvA, geef er colleges en lezingen, maar ben in dienst van het Cito. Over en weer wisselen we intensief kennis uit over vooral fundamenteel onderzoek naar nieuwe meettechnieken.’

een onderwijskundig fundament waardoor het onderzoek van de Programmagroep in aanmerking komt voor plaatsing in onderwijskundige toptijdschriften.’

SAMENWERKING
MET DE UVA SCHEPT
RUIJME ONS
EIGEN ONDERZOEK
FUNDAMENTEELER IN
TE STEKEN

Hoe is Cito gebaat bij de samenwerking?

‘Vaak heeft het fundamentele onderzoek van de Programmagroep voor Cito interessante toepassingen. Bovendien onderbouwt een organisatie als Cito haar toepassingen - vragenlijsten, toetsen en testen - graag zo goed mogelijk. En samenwerking met de universiteit biedt daarvoor goede mogelijkheden. De samenwerking zegt tevens iets over de borging van onze kwaliteit: Cito laat aan de buitenwacht zien in onderzoek niet eenzijdig te werk te gaan. Een derde voordeel is dat onze relatie met de UvA Cito meer ruimte geeft onderzoek fundamenteeler in te steken. Want dat kan ons uiteindelijk veel waardevols opleveren, maar voor een onderwijsinstituut is die mogelijkheid lang niet vanzelfsprekend.’

Levert de Programmagroep ook een directe bijdrage aan Cito-toepassingen?

‘Nee, maar het fundamentele onderzoek vindt uiteindelijk wel zijn weg naar onze toetsen, testen en vragenlijsten. Laat ik mijn promotieonderzoek als voorbeeld nemen. Psychologische Methodenleer kent een lange traditie van schaakonderzoek. Een belangrijke vraag daarbij is of het systeem dat de schaakwereld gewoonlijk hanteert om het niveau van individuele schakers te meten - de zogeheten Elo-rating - betrouwbaar is. Dat onderzoek is ook interessant voor Cito, want individuele schaakprestaties laten zich enigszins vergelijken met schoolprestaties van leerlingen. Je meet een vaardigheid, er is sprake van verbetering en waar schakers op een verschillend niveau spelen, maken leerlingen taal- en rekenoefeningen van uiteenlopende moeilijkheidsgraad. Voor mij was die overeenkomst aanleiding te onderzoeken of de Elo-rating ook gebruikt kan worden om het onderwijsniveau van schoolleerlingen te meten.’

Waarom zou je dat met een systeem uit het schaken willen doen?

‘Cito wil weten of het onderwijsniveau van leerlingen op een zinvolle manier frequenter kan worden getoetst. Met het gebruikelijke meetinterval van een half jaar kunnen leerlingen in theorie een fikse leerachterstand oplopen zonder dat dit opgemerkt wordt. Als je frequenter toetst, verlies je ze niet uit het oog. Dan kun je minder goed presterende leerlingen bijvoorbeeld tijdig bijles geven. En het vaststellen van iemands Elo-rating blijkt erg geschikt voor zo’n frequente meting.’

EEN ONDERNEMING ALS CITO ONDERBOUWT HAAR TOEPASSINGEN GRAAG MET FUNDAMENTEEL ONDERZOEK VAN EEN UNIVERSITEIT

Waarin schuilt hier de fundamentele insteek?

‘Mijn promotieonderzoek gaat in de kern over het meten van veranderende entiteiten. Nu zijn dat de onderwijsvaardigheden van leerlingen, maar dat zouden evengoed temperatuurschommelingen kunnen zijn, of de opwaartse baan van een raket. Cito initieert onderzoek vanuit de vraag naar toepassingen. Dat neemt niet weg dat het in feite om fundamenteel onderzoek gaat, en dat zou ondenkbaar zijn zonder de uitwisseling met de UvA.’

Wat levert de uitwisseling de UvA nog meer op?

‘Cito biedt studenten Psychologische Methodenleer volop stageplekken, met de mogelijkheid te promoveren. Ook lopen hier stagiaires rond die een bachelorscriptie schrijven. Ik weet uit eigen ervaring dat het leerzaam is om in de praktijk van het toepassingsveld te staan en tegelijkertijd binding met de universiteit te houden.’

www.cito.nl
Matthieu.brinkhuis@cito.nl
G.K.J.Maris@uva.nl

DE MENSELIJKE HERSENEN ZITTEN NOG VOL RAADSELS

door Jorn Hövels

H. Vorst

H. v.d. Maas

Vanuit de samenleving groeit de vraag naar pasklare antwoorden op ingewikkelde psychologische vraagstukken; in bijvoorbeeld personeelsselectie, straatagressie of onderwijs. Toch concentreert de Programmagroep Psychologische Methodenleer zich voorlopig op fundamenteel onderzoek. Hoogleraar methodenleer en Programmagroepopleider Han van der Maas: ‘We begrijpen nog maar zo weinig van de mentale processen die zich in ons hoofd afspelen dat ik de veelgenomen stap naar toegepast onderzoek vaak wat voorbarig vind.’

‘Er zijn Programmagroepen die zich hebben gespecialiseerd in derdegeldstroomonderzoek, maar dat is een vak apart,’ zegt prof. dr. Han van der Maas, hoofd van de Programmagroep Psychologische Methodenleer. ‘Neem de Universiteit Twente (UT). Daar ligt de nadruk van de studie psychologie op mogelijke toepassingen in het bedrijfsleven en organisaties. Bijna alle promovendi doen er derdegeldstroomonderzoek, onderzoek dat dus met geld van buiten de universiteit wordt gefinancierd. De UT richt haar volledige netwerk daarop in. Dat is nogal een rigoureuze beslissing, want derdegeldstroomonderzoek is minder interessant voor wetenschappelijke toptijdschriften. De vraag is: waar kies je voor?’

Een Programmagroep doet er verstandig aan zich te specialiseren op toegepast, of op fundamenteel onderzoek, wil Van der Maas maar zeggen. ‘Anders hinkt je onderzoek op twee benen, dan leg je het straks op twee fronten af tegen andere universiteiten. Peter Molenaar, onze vorige Programmagroepopleider, koos destijds voor fundamenteel onderzoek en die lijn zetten we voort.’

Daarmee bedoelt Van der Maas niet te zeggen dat die fundamentele inslag eigen is aan de cultuur bij de groep die hij leidt; ook hij beroept zich op een weloverwogen besluit. ‘Onze hersenen zijn het meest complexe systeem dat er bestaat en de menselijke psyche zit nog barstensvol raadsels. Ik ben ervan overtuigd dat de psychologie grotere stappen maakt als we ons op de fundamentele vraagstukken concentreren.’

MARKTDISTRIBUTIE

Dat het zwaartepunt van de Programmagroep bij fundamenteel onderzoek ligt, betekent niet dat de medewerkers terugschrikken voor mogelijke toepassingen. Van der Maas: ‘Vaak komen er gaandeweg een onderzoek allerlei praktische toepassingen bovendrijven.’

Een voorbeeld is Rekeningtuin, een digitaal programma dat de Programmagroep ontwikkelde voor het basisonderwijs. ‘Het is een zogeheten oefen-volg-systeem,’ vertelt Van der Maas. ‘In Rekeningtuin doen leerlingen reken- en taaloefeningen waarbij ze gelijktijdig getoetst kunnen worden, met als grote voordeel dat je hen niet meer afzonderlijk hoeft te toetsen, want dat kost heel veel tijd. Met Rekeningtuin kan het onderwijs bovendien beter worden afgestemd op het niveau van individuele leerlingen.’

Over Rekeningtuin, ooit begonnen als experimenteel onderzoek, waren de betrokken basisscholen zo enthousiast dat de UvA een spin-off startte; er is een startsubsidie vrijgemaakt om het programma in de markt te kunnen zetten. Van der Maas: ‘Gewoonlijk heeft dat geen prioriteit, maar nu realiseren we ons dat een programma als Rekeningtuin uniek is en voor basisscholen een absolute meerwaarde heeft. Een vragenlijst valideren, dat kunnen andere methodologen ook. Maar als wij Rekeningtuin niet in de markt zouden zetten, deed niemand het. Het is aan 120 scholen verkocht. Als het ook op termijn levensvatbaar blijkt, vragen we investeerders om het verder te distribueren.’

IK KIJK ALLEREERST OF IK DE NAAM VAN DE UVA NIET TE GRABBEL GOOI

HET BEDRIJFSLEVEN

De Programmagroep wordt geregeld benaderd door het bedrijfsleven, maar die opdrachten worden doorgaans afgeslagen. Van der Maas: ‘Vaak willen ze dat we een vragenlijst valideren, of er een ontwikkelen, maar voor onszelf is dat doorgaans minder interessant.’

Er is wel een langlopende samenwerking met onderwijsinstituut Cito waarvan de hoofdonderzoeker, Gunter Maris, door de UvA is aangesteld als bijzonder hoogleraar Psychometrie. Van der Maas: ‘We werken samen voornamelijk aan fundamenteel onderzoek, vaak gaat het om onderzoek naar nieuwe scoremodellen voor onderwijstoetsen. Zo zoeken we naar mogelijkheden om de snelheid waarmee leerlingen een toetsvraag maken op te nemen in het scoremodel. Op die manier kun je snelheid meenemen in het toe te kennen onderwijsniveau. Daarvoor is het belangrijk leerlingen met een verschillende snelheid op dezelfde schaal te laten scoren, maar hoe doe je dat?’

In totaal is ongeveer vijf procent van het onderzoek aan de Programmagroep toegepast, schat Van der Maas. ‘Er is echter geen quotum vastgesteld, het staat onze medewerkers vrij zich op toegepast onderzoek te oriënteren.’

DE PUBLIEKE SECTOR

Harry Vorst, een van de medewerkers van de Programmagroep, zou het niet precies weten wanneer hij met toegepast of fundamenteel onderzoek bezig is. ‘Vaak loopt dat in elkaar over.’

Vorst wordt in elk geval zelden door het bedrijfsleven benaderd. ‘Als dat wel het geval zou zijn, zou ik me daar niet snel voor laten betalen. Ik ken collega’s die een neveninkomen overhouden aan opdrachten voor derden, maar ik ben daar wat ouderwets in: zuivere wetenschap wordt gefinancierd door de overheid. In ruil daarvoor doen wij onderzoek en geven onderwijs. Laten we dat in vredesnaam zo houden.’

Dat neemt niet weg dat hij de buitenwereld graag een handje helpt. Opdrachten van bijvoorbeeld de publieke sector slaat Vorst zelden af. ‘Zoals opdrachten van onderwijsinstellingen die willen dat ik voor hen een vragenlijst of test ontwikkel. Dat kost veel tijd, maar de universiteit heeft ook een verplichting naar de samenleving.’

In de overweging een opdracht al dan niet aan te nemen, stelt Vorst zichzelf de volgende vragen: ‘Loop ik het risico dat ik de naam van de UvA te grabbel gooi als een derde partij driftig aan de slag gaat met iets waaraan ik mijn medewerking verleen?’ En: ‘Is de opdracht leerzaam voor mijn studenten?’ Vorst wil zich ook kunnen verantwoorden aan het wetenschappelijk forum. ‘De opdracht moet een zekere complexiteit hebben. Is dat niet het geval, dan wil ik hoogstens een adviesrol vervullen, maar dan voer ik de opdracht niet zelf uit. Want daar schiet de wetenschap niets mee op. Bovendien zijn er genoeg andere partijen die een dergelijke opdracht kunnen volbrengen.’

SCHOOLUITVAL

Nu werkt Vorst aan een vragenlijst voor een middelbare beroepsopleiding (MBO) die, zoals zoveel van deze opleidingen, kampt met grote schooluitval. ‘Het mes snijdt daarbij aan twee kanten. Die school krijgt een goede vragenlijst, mijn studenten kunnen daaraan meewerken en kunnen aan die school direct ook wat onderwijservaring opdoen. En de MBO verleent haar medewerking aan mijn eigen onderzoek naar schooluitval in het middelbaar beroepsonderwijs.’

Waar menig MBO schooluitval verwacht te verkleinen door de docentprestaties te verbeteren, weet Vorst wel beter. ‘Docentprestaties zijn nauwelijks voor verbetering vatbaar, dat blijkt veelvuldig uit onderzoek. Ik gaf zelf bovendien ooit verbetercursussen aan docenten; het is millimeterwerk.’

De oorzaak ligt volgens Vorst hierin dat ervaren leraren doorgaans precies denken te weten wat ze kunnen en waar hun beperkingen liggen. ‘En evaluaties van studenten leveren dan weinig op. Want wat moet hun docent verbeteren als hij voor zijn gevoel al zijn stinkende best doet?’

Bovendien houden docentevaluaties geen rekening met onoverkomelijke gebreken; met of een docent een schorre stem heeft, stottert, of simpelweg niet kan uitleggen. Vorst: ‘Mensen zonder aanleg voor het vak zouden niet voor de klas moeten staan. Talenten die er niet zijn, kun je ook niet ontwikkelen.’

Volgens Vorst valt er meer winst te halen bij de motivatie van studenten. ‘Die zijn nog kneedbaar. Dus evalueer of ze het prettig hebben op hun school, vertrouwen hebben in de toekomst, of ze wel hun best doen.’

GOLFBEWEGING

Er is sprake van een tendens om wetenschappelijk onderzoek te beoordelen op – mogelijke – bijdragen aan de private- en publieke sectoren, waaronder het onderwijs, de gezondheidszorg en industrie. Zo maakte de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) in maart 2010 nog bekend dat ze de zogeheten EriC-methode invoert: een instrument waarmee NWO de maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk onderzoek kan vaststellen. Kwaliteitsbeoordeling en de daarmee gepaard gaande financiering van onderzoek zouden volgens NWO ook afhankelijk moeten zijn van de vraag of onderzoek bijdraagt aan de innovatie van het bedrijfsleven, of aan het oplossen van een maatschappelijk vraagstuk.

Programmagroep leider Van der Maas is er duidelijk over. 'Veel mensen wijzen me daar inderdaad op, maar we merken er aan onze Programmagroep nauwelijks iets van. Er zijn ook nog geen grote wijzigingen aangebracht in de subsidiestructuur. De roep om toegepast onderzoek is van alle tijden. Het is een golfbeweging. Zo nu en dan staat er een minister op die dat ineens heel belangrijk vindt. Voormalig minister-president Balkenende riep dat ook, maar ook van zijn oproep hebben we weinig gemerkt.'

Van der Maas erkent dat zijn Programmagroep mogelijk minder maatschappelijke druk ervaart, omdat statistische modellen vaak genoeg mogelijke toepassingen in zich dragen. 'Het gebeurt inderdaad nooit dat we een statistisch model ontwikkelen waarvan we vooraf geen flauw idee hebben waarvoor dat ooit zou kunnen worden gebruikt.' [eindetekst]

<http://home.medewerker.uva.nl/h.l.j.vandermaas/>

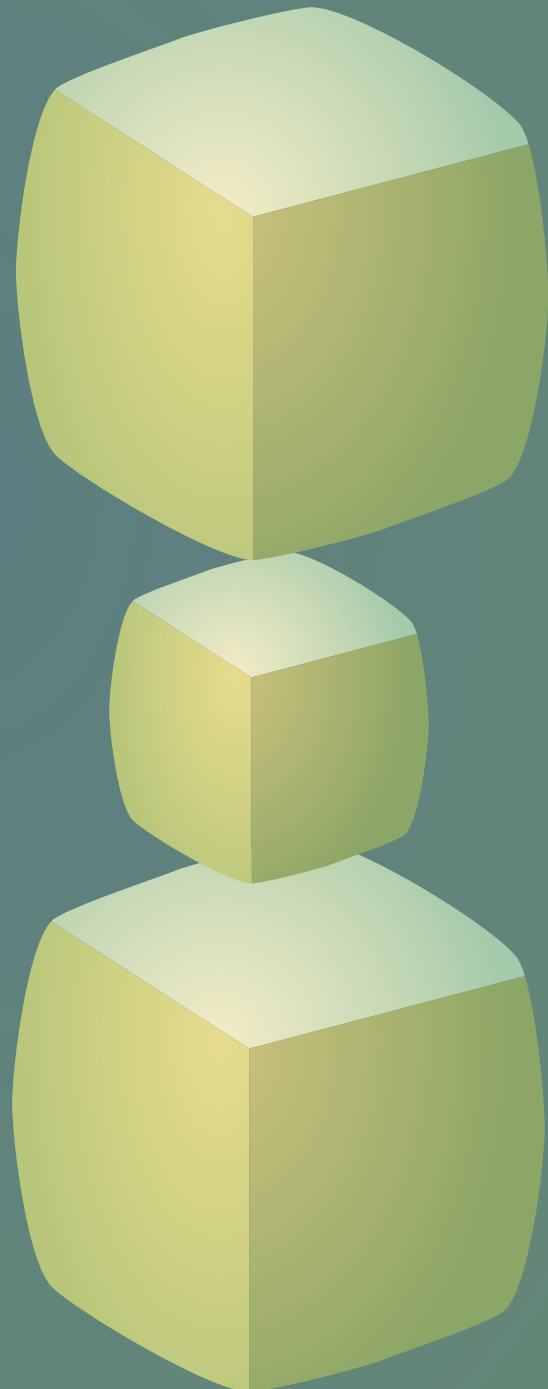
<http://home.medewerker.uva.nl/h.c.m.vorst/>

<http://www.rekentuin.nl/>

<http://www.cito.nl>

<http://www.hhdev.psu.edu/hdfs/faculty/molenaar.html>

DE PSYCHOLOGIE MAAKT GROTERE STAPPEN ALS WE ONS OP DE FUNDAMENTELE VRAAGSTUKKEN CONCENTREREN

‘Iedereen met een IQ van 120 kan een goede wetenschapper worden’

Door Paulien Bakker

G. Weltevreden

Sportpsycholoog Gerald Weltevreden combineert zijn baan als universitair docent bij de Programmagroep Ontwikkelingspsychologie met een praktijk als sportpsycholoog. Zo toetst hij voortdurend zijn wetenschappelijke kennis aan de praktijk.

Je gaat uit van verschillende doeloriëntaties bij sporters; de performance- en de mastery-oriëntatie. Leg uit?

‘Mensen met een performance-oriëntatie voelen zich succesvol als ze beter zijn dan anderen, mensen met een mastery-oriëntatie voelen zich succesvol als ze beter zijn geworden dan ze eerst waren. Het gaat dus om wanneer iemand zich succesvol voelt. Die performance-oriëntatie leidt tot allerlei ongewenst gedrag; onzekerheid, extra wedstrijdspanning, neiging tot vals spelen. Sporters met een mastery-oriëntatie lijken meer plezier te hebben en het langer vol te houden in hun sport. Daarnaast spelen ook de begrippen approach en avoidance een rol. Iemand wordt dus gedreven door bijvoorbeeld performance en avoidance door niet te willen verliezen van een ander, of door mastery en approach door steeds beter te willen worden en de overtuiging dat ze dat doel ook bereiken.’

Waar komt dat verschil vandaan?

‘Dat komt voort uit onze overtuigingen. De één gelooft in aangeboren talent, een ander dat talent ontwikkelbaar is. Als je denkt dat je succesvol wordt door hard te werken en de overtuiging hebt dat hoe harder je werkt hoe beter je wordt, dan ben je ook bereid om hard te werken. Dan begrijp je dat fouten maken er nu eenmaal bij hoort. Mensen die denken dat je talent nodig hebt om iets te presteren, focussen zich alleen op het zich bewijzen in een groep, daar hangt vanaf hoe hard ze trainen. Als ze een fout maken, zijn ze blijkbaar toch niet zo’n talent.’

Hoe zit het nu echt? Heb je talent of verwerf je talent?

‘Uit onderzoek blijkt dat we allemaal tot de top kunnen behoren, als we hard trainen. Als je heel veel tijd in iets steekt, kun je er heel goed in worden. Al zijn er altijd toptalenten die ook nog eens over bijvoorbeeld de nodige fysieke bouw beschikken om tot de absolute top te behoren. Ik ben steeds meer overtuigd geraakt van de betrekkelijkheid van aanleg. Iedereen met een IQ van tenminste 120 kan een goede wetenschapper worden. Of je die tijd erin wilt steken, hangt dus af van of je het graag wilt, graag doet.’

SPORTERS MET EEN MASTER-ORIËNTATIE LIJKEN MEER PLEZIER TE HEBBEN EN HET LANGER VOL TE HOUDEN IN HUN SPORT

Dat geldt niet alleen voor sporten.

‘Dat klopt. Carol Dweck van Columbia University paste deze principes toe op school. Ze vroeg een groep kinderen of ze dachten dat ze al van zichzelf slim waren, of door hard te werken slimmer konden worden. Dat laatste noemen we een incremental belief; de overtuiging dat met hard werken alles maakbaar is. Het gevaar is natuurlijk wel dat je dan ook falen aan jezelf toeschrijft. Maar uit haar onderzoeken bleek dat de kinderen die dachten slimmer te worden door hard te werken, inderdaad meer hun best deden. Ze ontwikkelde uiteindelijk een interventie. In drie sessies gaf ze leerlingen de overtuiging dat ze met hard werken hun eigen intelligentie konden ontwikkelen. Na afloop haalden de docenten die leerlingen er zo uit.’

En nu wil je bij topsporters onderzoeken of dat bij hen ook geldt?

‘Juist. In mijn praktijk zie ik dat topsporters vaak beperkt worden door belemmerende opvattingen. Zo kwam er een goede tennisspeelster bij me die vaak van slechtere tegenspeelster bij haar eigen club verloor. Daar bleek de overtuiging onder te liggen dat ze eigenlijk niet kon tennissen – dat zou blijken als ze bij haar eigen club verloor van een slechtere speelster. Toen ze die overtuiging eenmaal onder ogen kwam, verdween die ook. Overigens zijn mastery- en een performance-oriëntatie onafhankelijk van elkaar; een topsporter scoort hoog op beide schalen. Ze willen niet alleen steeds beter worden maar ook winnen.’

Je combineert een eigen praktijk als sportpsycholoog met een baan aan de UvA, aan de mastertrack sport & prestatiepsychologie. Waarom heb je daarvoor gekozen?

‘Mijn voorganger Ad Dudink drukte me op het hart dat ik van een praktijk als sportpsycholoog niet zou kunnen leven. Hij vroeg me later om het vak sportpsychologie van hem over te nemen. Dat is uitgegroeid tot de baan die ik nu heb. De praktijk spreekt me aan, je kunt sporters met een paar gesprekken helpen. Maar in feite vertel ik vaak hetzelfde. Op de universiteit voel ik me een ontdekkingsreiziger. Tegelijk blijft de praktijk belangrijk. Wetenschappelijke begrippen komen in de praktijk tot leven.’

.....
<http://home.medewerker.uva.nl/g.m.weltevreden/>
<https://www.stanford.edu/dept/psychology/cgi-bin/drupalm/cdweck>

VOOR FUNDAMENTEEL ONDERZOEK IS DE PRAKTIJK ONONTBEERLIJK

door Paulien Bakker

B. Jansen

M. Taal

M. Huizinga

R. Wiers

P. Snellings

In de Programmagroep Ontwikkelingspsychologie is de praktijk vaak aanjager voor fundamenteel onderzoek én de toetssteen. ‘We kunnen doorbraken verwachten als we nieuwe inzichten uit het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek toepassen in de praktijk,’ stelt cognitief neurowetenschapper Reinout Wiers.

Wiers is als hoogleraar ontwikkelingspsychopathologie verbonden aan de Programmagroep Ontwikkelingspsychologie en doet met name onderzoek naar verslaving. ‘Ik wil weten wat er bij het ontstaan van verslaving in het brein verandert, en of dat ook terug te draaien is.’

Zo ontdekte hij dat verslaafden een aandachtbias hebben; het onderwerp van hun verslaving houdt automatisch hun aandacht vast. Dat bleek uit een eenvoudig experiment. Twee groepen werden voor een computerscherm gezet; een groep zware drinkers en een controlegroep. Beide kregen telkens twee plaatjes van dranken te zien – thee, cola, bier. Na het verdwijnen van de plaatjes verscheen onder één daarvan een pijl. Proefpersonen moesten aangeven waar dat teken zich bevond. Zware drinkers reageerden aanmerkelijk sneller als de pijl achter het plaatje met een alcoholische drank tevoorschijn kwam.

Die aandachtsbias zou de grote terugval van patiënten kunnen verklaren. Wiers: ‘We weten van bestaande interventies dat na drie jaar zo’n zeventig procent van de cliënten is teruggevalen. Ik denk dat we de therapie kunnen verbeteren door nieuwe inzichten uit de fundamentele wetenschap toe te passen.’

Zo ontwikkelde Wiers met collega’s een interventie om die aandachtsbias aan te pakken. En met succes. Drie maanden later bleken de patiënten van wie de aandachtsbias was weggetraind, inderdaad minder vaak te zijn teruggevallen.

DWINGEND

Dit onderzoek wordt gefinancierd door onder meer ZonMw. ZonMw ondersteunt gezondheidsonderzoek en zorginnovatie met subsidiegeld dat voornamelijk afkomstig is van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Wiers: ‘ZonMw biedt een extra bron van inkomsten. Maar die inkomstenbron is in feite alleen interessant als je ook van plan bent om je bevindingen toe te passen in de praktijk, want ze stellen stevige richtlijnen en dwingen af dat je je interventie ook toetst in de praktijk – zelfs als al in het laboratorium blijkt dat je interventie niet werkt. Ze kunnen zo dwingend zijn dat je als onderzoeker bijna als een onderzoeksbureau functioneert, en bijvoorbeeld gevraagd wordt om een vragenlijst te valideren.’

Wiers is dan ook kritisch in het aangaan van derde geldstroomonderzoek. ‘Het moet wel voor jou wetenschappelijk interessante vragen beantwoorden.’ Tegelijk is hij enthousiast over het doen van toegepast onderzoek. Want de link met de praktijk is onontbeerlijk, aldus Wiers. ‘Ik zie soms studenten leuke onderzoekjes doen. Het levert ook nog wel eens leuke effecten op. Maar het is iets anders om te zien of je interventie ook in de praktijk bruikbaar is.’

Daarbij zet hij zich ook graag in om de relatie tussen wetenschap en praktijk te verbeteren. Wiers is lid van een commissie van het NIP (Nederlands Instituut van Psychologen) die het versterken van die relatie ten doel heeft. ‘De vertaling van wetenschappelijke bevindingen naar de behandelkamer van de psycholoog is slecht. Ik las laatst dat de kans dat je als je in therapie gaat ook een evidence based therapie krijgt aangeboden vijftien procent is. Psychologie in de praktijk is vaak meer een gilde dan een wetenschap. Studenten leren van alles op de universiteit, maar eenmaal in de praktijk worden ze een gezelschap die leert van de meester, zonder zelf kritisch te onderzoeken of het beter kan. Terwijl veel behandelingen enorm kunnen verbeteren, als rekening wordt gehouden met de laatste wetenschappelijke inzichten.’

REKENTUIN

De wisselwerking tussen theorie en praktijk ligt voor de hand bij een discipline als ontwikkelingspsychologie. In de master ontwikkelingspsychologie ligt de nadruk op de praktijk. Toch wordt hooguit tien procent van het onderzoek van de Programmagroep Ontwikkelingspsychologie gefinancierd uit de derde geldstroom.

Dat geldt ook voor de onderzoeken van de schoolpsychologen, die van oudsher al veel tijd op scholen doorbrengen. Universitair hoofddocent schoolpsychologie Margot Taal is fervent voorstander van kruisbestuiving tussen wetenschap en praktijk. 'Vanuit wetenschappelijk onderzoek zijn er nu een aantal vooronderstellingen over hoe dyslexie werkt. Die kun je vervolgens fundamenteel toetsen of in de praktijk. Maar ook als je die vooronderstellingen in de praktijk toetst, is dat met een wetenschappelijke insteek.'

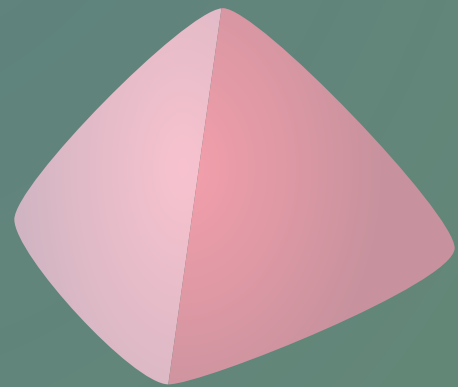
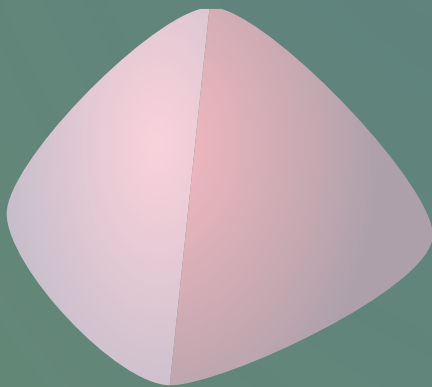
Taal schreef met universitair docent Patrick Snellings een aantal literatuuroverzichten waarin ze de laatste wetenschappelijke inzichten samenbracht over onder meer het omgaan met leerproblemen als dyslexie en dyscalculie, maar ook over sociaal-emotionele problemen als rouwverwerking en schoolverzuim. 'Deze overzichten maken de wetenschap toegankelijk voor de praktijk, maar bieden ook aanknopingspunten voor nieuw onderzoek.'

Net als Wiers hecht Taal er belang aan dat de wetenschappelijke kennis in de praktijk landt. 'We leveren veel gedragswetenschappers af. Als ze alleen zuiver wetenschappelijk onderzoek doen, dat ver afstaat van de praktijk, krijgen ze geen kennis mee die ze later kunnen toepassen,' meent ze. 'We moeten zorgen dat ze in de praktijk ook voor de wetenschap behouden blijven - dat ze oog houden voor onderzoek, zelf na hun studie kunnen beoordelen of een methode werkt, en bijdragen kunnen leveren aan het verbeteren van methoden.'

Dat schoolpsychologie vaak een stuk praktischer van aard is, illustreert ook het onderzoek van universitair docent Brenda Jansen. Ze onderzoekt waarom leerlingen met een lage intelligentie en een slecht ontwikkeld werkgeheugen slecht kunnen rekenen en hoe hun rekenniveau zou kunnen verbeteren. Het zou namelijk ook wel eens kunnen zijn dat ze gewoon te weinig rekenen. Met een adaptief computerleerprogramma, de Rekeningtuin (ontwikkeld door de Programmagroep Psychologische Methodenleer, zie ook pagina 16), onderzoekt ze nu het leergedrag van leerlingen op twee Rotterdamse praktijkscholen.

De Rekeningtuin is een interessante toepassing, omdat het niveau van de sommen zich automatisch aan het niveau van de leerlingen aanpast en het niveau van de leerlingen op deze scholen erg verschilt. Jansen: 'Echt toegepast onderzoek is lastig om volgens de hoge normen van fundamenteel onderzoek uit te voeren. Het is bijvoorbeeld vaak moeilijk om een identieke controlegroep te vinden, alhoewel dat bij mijn onderzoek wel is gelukt.'

Deze toepassing leverde verschillende stageplekken op en legt volgens Jansen een brug tussen wetenschap en onderwijs. Toch ligt haar interesse niet zo zeer bij de toepassing van haar bevindingen. Jansen: 'Ik vind het belangrijk dat scholen gebruik maken van goede wetenschappelijke instrumenten, maar omgekeerd vind ik niet dat al mijn onderzoek toepasbaar hoeft te zijn voor de praktijk.'

DYSLEXIE EN LEESTEMPO

Haar collega Patrick Snellings doet onderzoek naar taalontwikkeling en leesproblemen, eveneens met een adaptief computerleerprogramma. 'Wat we doen heeft vrijwel altijd praktische waarde. Maar het gaat nooit om een puur praktische vraag, meestal verpakken we een fundamentele vraag in een praktisch jasje.'

Zo wilden scholen graag trainingsprogramma's krijgen om het trage leestempo van zwakke lezers en dyslectici te verbeteren. Het programma dat Snellings ontwikkelde is adaptief en houdt rekening met de mate van correctheid, zodat de leerling vanzelf een succeservaring heeft. Hij gebruikt het trainingsprogramma ook om oorzaken van het trage leestempo te achterhalen. Fundamenteel onderzoek van Snellings en collega's geeft daarnaast een aanwijzing waarom de succeservaring zo belangrijk is. Mathematische modellen laten zien dat bij dyslexie naast trage woordherkenning ook de mate van onzekerheid van een kind een rol speelt.

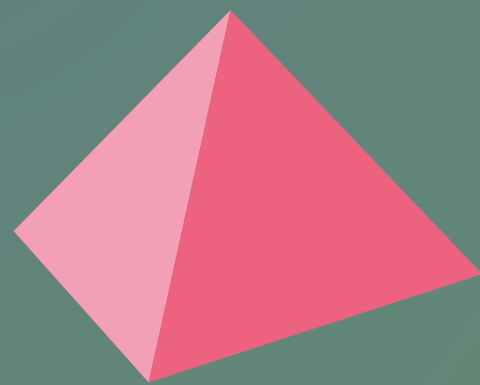
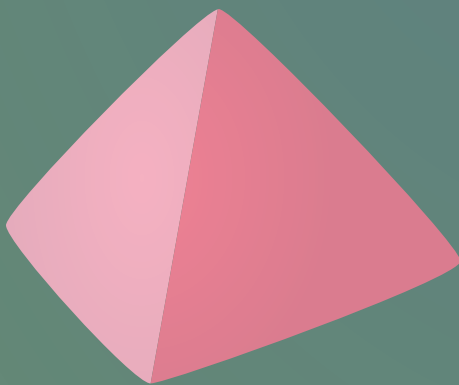
Zijn onderzoek wordt gefinancierd door NWO (tweede geldstroom), vertelt Snellings. 'Het design is experimenteel, maar in een toegepaste setting. Misschien heb je daardoor meer last van ruis; je hebt minder invloed op de omgevingsvariabelen. Maar je uitkomsten zijn daardoor ook robuuster. Ik vind dat de praktijk in dat opzicht fundamenteel onderzoek ondersteunt. En het mes snijdt aan twee kanten. De praktijk krijgt gelijk trainingsprogramma's die gebaseerd zijn op de nieuwste inzichten uit fundamenteel onderzoek.'

Als het binnen je wetenschappelijke expertisegebied valt, is in feite ieder toegepast onderzoek dat je doet interessant, meent Mariëtte Huizinga. De universitair docent normeerde samen met gastonderzoeker Diana Smidts aan de hand van 4000 Nederlandse kinderen de in de Verenigde Staten ontwikkelde BRIEF (Behavior Rating Inventory of Executive Function). De BRIEF test de ontwikkeling van executieve functies bij kinderen; functies die nodig zijn voor doelgericht gedrag, zoals kunnen plannen en je emoties onder controle houden. De materialen voor haar onderzoek werden geleverd door testuitgever Hogrefe.

Huizinga: 'Fundamenteel experimenteel onderzoek heeft aangetoond dat executieve functies een langdurig ontwikkelingstraject hebben. Met de normering van de vragenlijst hebben we voor elk van de executieve functies referentiepunten verzameld, waarbinnen het gedrag van het kind dat getest wordt kan worden geïnterpreteerd.'

De test kan nu worden ingezet door ontwikkelingspsychologen in praktijk, maar ook bij nader fundamenteel onderzoek. 'Overigens kregen we toen we ons artikel bij een internationaal gerenommeerd tijdschrift aanboden eerst te horen dat een Nederlandse normgroep hen niet interesseerde,' vertelt Huizinga. 'Toch leverde het uiteindelijk alsnog een peer reviewed wetenschappelijk artikel op.'

<http://home.medewerker.uva.nl/m.huizinga/>
<http://home.medewerker.uva.nl/b.r.j.jansen/>
<http://home.medewerker.uva.nl/p.snellings/>
<http://home.medewerker.uva.nl/m.h.taal/>
<http://home.medewerker.uva.nl/r.w.h.j.wiers/>

DE VOORTEKENEN VAN ALZHEIMER

door Ger Post

A. Rienstra

Als promovendus werkt Anne Rienstra bij de Programmagroep Brein en Cognitie (voorheen Psychonomie) van de UvA en het Academisch Medisch Centrum (AMC) aan het project *Improving the early diagnosis of Alzheimer's disease and other dementias (IDADO)*. Bij 170 mensen tussen de 50 en 85 jaar met cognitieve klachten onderzocht ze welke gedragskenmerken voorspellers vormen van het begin van dementie, maar ook welk gedrag juist geen voortekenen is van deze ziekte. 'Veel patiënten hebben cognitieve klachten die kunnen wijzen op een vroeg stadium van een dementie-syndroom,' aldus Rienstra. 'Maar er zijn ook patiënten die dezelfde problemen ervaren maar die niet aan deze aandoening lijden. Bij de laatste groep zijn de klachten bijvoorbeeld gerelateerd aan emotionele of gedragsmatige problemen.'

Hoe stak je onderzoek in elkaar?

'We hebben een neuropsychologisch en psychiatrisch onderzoek bij de patiënten gedaan en gekeken naar de resultaten uit structurele MRI-scans. Het neuropsychologisch onderzoek rustte op twee pijlers. Ten eerste maakten we gebruik van symptoomvaliditeitstests. Daarmee testen we of patiënten tijdens een neuropsychologisch onderzoek naar hun feitelijke vermogen presteren. Je meet dus eigenlijk of afwijkende prestaties op neuropsychologische tests veroorzaakt worden door een verminderde cognitieve functie of door een suboptimale mentale inspanning. Daarnaast hebben we onderzocht in hoeverre we de betrouwbaarheid van het neuropsychologisch onderzoek konden vergroten door bij bepaalde tests extra items toe te voegen. We verwachten dat als we patiënten twee keer een lijst woorden laten leren in plaats van één keer zoals gebruikelijk, dit de betrouwbaarheid van deze geheugentest zal verbeteren.'

HOE GROTER DE
HIPPOCAMPUS, DES TE
BETER ZE PRESTEREN
OP DE GEHEUGENTAAK

Hoe test je of iemand zich voldoende inspant tijdens een neuropsychologisch onderzoek?

‘Voor leken lijkt het erop dat symptoomvaliditeitstests een beroep doen op het geheugen, maar in werkelijkheid zijn de tests zo eenvoudig dat patiënten met lichte tot matig ernstige geheugenstoornissen die tests goed kunnen maken – in eerder onderzoek hebben we bijvoorbeeld laten zien dat kinderen vanaf zes jaar goed presteren op deze tests. De symptoomvaliditeitstest is voor het eerst in een forensische setting gebruikt. Bij letselschadezaken werd bijvoorbeeld onderzocht in hoeverre cognitieve klachten die slachtoffers rapporteerden te wijten waren aan mogelijk hersenletsel dat ze hadden overgehouden aan het ongeluk. Deze mensen hebben er baat bij dat er cognitieve stoornissen worden vastgesteld, omdat ze bijvoorbeeld een schadevergoeding willen krijgen. De laatste jaren laten steeds meer onderzoeken zien dat bepaalde psychiatrische patiënten symptoomvaliditeitstests ook slecht doen, omdat emotionele problemen hen belemmeren zich tijdens het onderzoek voldoende in te zetten. Als ik tegen de mensen in mijn onderzoek vertelde dat de indruk bestond dat ze beter zouden kunnen presteren, dan gaven ze aan dat ze moe waren of last hadden van faalangst. Ook bleken die mensen vaak somber.’

Wat zijn je resultaten?

‘We hebben net een artikel naar een tijdschrift gestuurd waarin we hebben gekeken naar de correlatie van het volume van de hippocampus en de resultaten op geheugentaken bij mensen die zich wel en mensen die zich niet goed inspant tijdens de symptoomvaliditeitstest. Bij de groep patiënten die zich naar vermogen inspant, blijkt de score op de geheugentests positief te correleren met het volume van de hippocampus, een hersenstructuur die belangrijk is voor geheugen. Dus hoe groter de hippocampus is, des te beter doen ze de geheugentaak. Bij patiënten die veel minder presteren op de test, vinden we geen correlatie tussen het volume van de hippocampus en de prestatie op geheugentaken. Dat is precies wat we verwachtten en we kunnen zeggen dat bij deze groep de slechte prestaties op geheugentaken niet lijken te komen door een verminderd volume van de hippocampus.’

Wat betekent je onderzoek voor de praktijk?

‘Dit onderzoek kan ertoe bijdragen dat minder patiënten onnodig de diagnose Alzheimer krijgen. Bij iemand met een depressie verwachten we bijvoorbeeld dat geheugenklachten afnemen als de depressie behandeld is. Er zijn heel veel instellingen die de symptoomvaliditeitstest nog niet gebruiken. Dan kan het dus gebeuren dat mensen een foute diagnose krijgen en dat dit pas jaren later, als patiënten geen verdere cognitieve achteruitgang laten zien, boven water komt. In de praktijk is het toepassen van de tests met verhoogde betrouwbaarheid misschien lastiger, omdat neuropsychologisch onderzoek dan aanzienlijk meer tijd kost. Ik onderzoek patiënten zes uur lang, terwijl neuropsychologisch onderzoek in de praktijk maximaal drie uur duurt. Op basis van mijn onderzoek kun je wel een ideale testbatterij samenstellen van tests die het meest sensitief blijken om Alzheimer op te pikken. Een symptoomvaliditeitstest moet daar natuurlijk in worden opgenomen.’

Reageren: A.Rienstra@uva.nl

ONDERZOEK DANKZIJ DE ACTEUR UIT *BACK TO THE FUTURE*

door Ger Post

R. Hamel

J. Raaijmakers

S. Scholte

Het toegepaste onderzoek binnen de Programmagroep Brein en Cognitie loopt uiteen van het ontwerpen van ruimtes in ziekenhuizen tot het valideren van een nieuwe IQ-test en het bestuderen van het verloop van de ziekte van Parkinson. ‘Het aantal vragen uit de samenleving waarop cognitief psychologen een antwoord hebben neemt toe.’

Als omgevingspsycholoog met een speciale interesse in architectuur ziet Ronald Hamel regelmatig dat ontwerpers en psychologen elkaar mislopen. ‘Wanneer een architect bij het ontwerp van een gebouw ervoor wil zorgen dat mensen bijvoorbeeld niet verdwalen, dan neemt hij zichzelf vaak als gemiddelde gebruiker. Maar dat is een verkeerd uitgangspunt en hierdoor gaat het nogal eens mis.’

Hamel illustreert dit met een voorbeeld van de inrichting van een speciale eerste hulp voor brandwonden in het Martini Ziekenhuis in Groningen. ‘Een kleurenontwerper had dat gedeelte van het gebouw in heel verzadigd oranje uitgevoerd. De vloer, de wanden, het plafond, alles had die kleur. Een patiënt die net uit het vuur is gehaald werd dus deze oranje ruimtes binnengereden ... Enfn, ik hoef geloof ik niet uit te leggen dat dit een stressverhogend effect heeft.’

Een oud-student van Hamel, die als omgevingspsycholoog betrokken was bij de evaluatie van het ontwerp van het ziekenhuis, is vervolgens met de kleurenontwerper gaan praten. ‘Die architect bleek daar helemaal niet over nagedacht te hebben. Hij was met heel andere dingen bezig, of het er mooi uitzag of niet. Voor hem bestond de patiënt met brandwonden niet.’

RAPPORTEN

Over de samenwerking tussen psychologen en architecten is Hamel een boek aan het schrijven. Een psycholoog kan volgens Hamel grofweg op twee manieren bijdragen aan een architectonisch ontwerp. Allereerst kan zo iemand een probleem analyseren en vervolgens vanuit de literatuur een vertaalslag maken naar het specifieke ontwerp. Hamel: ‘Als een architect de literatuur over omgevingspsychologie induikt, dan vindt hij het vervelend dat hij er geen tabel vindt over hoe hij zijn probleem moet op lossen. Architecten kunnen niet uit de voeten met onderzoek dat is geschreven door psychologen, voor psychologen.’

ARCHITECTEN KUNNEN NIET UIT DE VOETEN MET ONDERZOEK DAT IS GESCHREVEN VOOR PSYCHOLOGEN, DOOR PSYCHOLOGEN

Daarnaast kunnen psychologen onderzoeken in hoeverre het ontwerp van een ruimte het juiste effect heeft op het gedrag van mensen, benadrukt Hamel. ‘In de psychologie is het heel normaal dat je meet of een behandeling of medicijn werkt. Architecten doen dat niet met hun ontwerpen, terwijl daar wel een methodiek voor is in de omgevingspsychologie. Dankzij

onderzoek van psychologen kunnen architecten erachter komen wat er gelukt is in het ontwerp en wat niet. Op die manier kan het vak zich ontwikkelen.’

Wat heeft de omgevingspsycholoog zelf aan dit soort onderzoek? Kan dit toegepaste onderzoek bijvoorbeeld bijdragen aan de wetenschappelijke theorieën binnen het vak? Dat is lastig, zegt Hamel. ‘Onderzoek in zo’n toegepaste setting heeft vaak geen implicaties voor de theorie, omdat er altijd zo verschrikkelijk veel factoren een rol spelen in de praktijk die moeilijk te controleren zijn. Toegepast onderzoek kan je wel op ideeën brengen voor zuiver wetenschappelijk onderzoek.’

Volgens Jeroen Raaijmakers, hoogleraar psychologische functieleer en docent van het vak Toegepaste Cognitieve Psychologie, is de moeilijke vertaling van het praktische, toegepaste onderzoek naar de wetenschappelijke theorie een belangrijke reden dat weinig onderzoekers zich op dit terrein begeven. ‘Als je bijvoorbeeld bepaalde principes van geheugenpsychologie gaat toepassen in het onderwijs, dan is dat voor het onderwijs heel nuttig. Maar dit onderzoek heeft een geringe bijdrage aan onze kennis over hoe het geheugen werkt.’

Onderzoekers en universiteiten worden beoordeeld op het aantal wetenschappelijke publicaties in hoog aangeschreven tijdschriften,’ vervolgt Raaijmakers. ‘Zeker tweederde van het toegepaste onderzoek leent zich niet voor dit soort publicaties, waardoor onderzoekers niet gestimuleerd worden om het uit te voeren. In de jaren dat ik bij TNO werkte, leverde mijn onderzoeken veel rapporten op, maar een beperkt aantal wetenschappelijke publicaties. En rapporten verschaffen geen status in de universitaire wereld.’

Mogelijkheden voor toegepast onderzoek ziet Raaijmakers voldoende. Zo zou hij graag nog eens verder onderzoek doen naar een verbeterde manier waarop de politie tot reconstructietekeningen komt. ‘Het aantal vragen uit de samenleving waarop cognitief psychologen een antwoord hebben neemt toe.’ Hetgeen ook blijkt uit het aantal telefoontjes dat zowel Raaijmakers als Hamel uit respectievelijk juridische en architectonische hoek krijgen, met praktische vragen als “hoe aannemelijk is het dat een getuige zich bepaalde details van een strafbaar feit kan herinneren?” en “hoe zorg ik als architect ervoor dat mensen zich veilig voelen in mijn gebouw?”

INTELLIGENTIE

Breinonderzoeker Steven Scholte zegt juist dat een toegepaste vraag bijna altijd kan bijdragen aan fundamentele theorieën. ‘Je moet je alleen wel realiseren dat niet elke vraag is te beantwoorden met een wetenschappelijke methode. “Hoe verkoop ik meer patat?” is bijvoorbeeld geen vraag die te beantwoorden is. Je zult dan in gesprek met een patatbakker moeten gaan om de vraag om te zetten in iets dat wel in de wetenschappelijke methode past.’

Scholte is zelf onlangs begonnen aan een onderzoek naar intelligentie, waarin hij via verschillende deelprojecten ook antwoord geeft op vragen uit het bedrijfsleven. Drie bedrijven en het Alan Turing Institute Almere nemen een deel van de kosten van het onderzoek voor hun rekening. Scholte: ‘Ik kwam er al snel achter dat ik voor dit onderzoek geen subsidies hoefde te verwachten, omdat het niet in het onderzoeksgebied ligt waarin ik normaal opereer, het visuele systeem. Dus moest ik op zoek naar alternatieve manieren om het project te bekostigen. De partijen die meebetalen zijn geïnteresseerd in specifieke delen van de data. Een uitgeverij wil bijvoorbeeld via dit onderzoek een IQ-test normeren en valideren.’

Zelf heeft hij een ander idee met de studie. Scholte wil “problematische concepten” als persoonlijkheid en intelligentie op een andere manier benaderen dan tot nu toe is gedaan. ‘Als je bijvoorbeeld de g-factor neemt, die nu gebruikt wordt om algemene intelligentie aan te geven, dan is dat een theoretisch arm concept. Waar komt het vandaan?’

Om tot een nieuwe benadering van deze concepten te komen, wil Scholte zijn proefpersonen niet alleen tests laten maken op persoonlijkheid en intelligentie. Hij wil ook hun hersenen in kaart brengen om te zoeken naar verschillen tussen proefpersonen in breinstructuren en verbindingen tussen die structuren. Deze hersenscans wil hij als leidraad nemen om verschillen in prestaties op de tests te verklaren. Scholte: ‘Ik wil zoveel mogelijk de data laten bepalen welke domeinen met elkaar correleren en zelf hierin een zo klein mogelijke rol spelen. Geen woorden maar data.’

GEEN WOORDEN MAAR DATA

Door onafhankelijk te gaan kijken naar algehele intelligentie, geheugen, kennis, redeneren en onthouden, verwacht Scholte dat clusters vragen die deze concepten nu meten, uit elkaar zullen vallen. ‘En door de verschillen in verbindingen en structuren in het brein als leidraad te nemen om de prestaties op verschillende taken te verklaren, hoop ik tot een betere onderbouwing van de concepten intelligentie en persoonlijkheid te komen.’

PARTICULIERE FONDSSEN

Onderzoek dat op deze manier – gedeeltelijk – door bedrijven wordt gefinancierd is vrij uitzonderlijk. Wat vaker voorkomt, met name binnen de afdeling klinische neuropsychologie, is financiering van onderzoeksprojecten uit particuliere fondsen. ‘Er zijn heel veel mogelijkheden, want elke zichzelf respecterende ziekte heeft een eigen fonds,’ vertelt professor Ben Schmand. ‘En deze zijn vaak toegankelijker dan instanties voor subsidieaanvragen, terwijl de aanvraag voor een gift niet verschilt van een subsidie. Bij beide beoordelen experts uit het vakgebied de aanvragen.’

Een voorbeeld van zo’n onderzoek waaraan fondsen meebetalen is een studie naar het beloop van de ziekte van Parkinson. In eerste instantie kwam financiering van het Prinses Beatrix Fonds en later van de Michael J. Fox Foundation, van de acteur uit onder andere de film *Back to the Future* bij wie in 1990 de ziekte werd vastgesteld.

HET LEUKE AAN MET BEIDE BENEN IN DE MODDER STAAN IS DAT JE ZIET WAAR BEHOEFTE AAN IS

In deze studie willen de onderzoekers Parkinson-patiënten langdurig volgen. Schmand: ‘Vanaf het moment dat ze de diagnose Parkinson hebben gekregen, willen we ze om de drie jaar testen op cognitieve functies, stemming, kwaliteit van leven en neurologische achteruitgang. De bedoeling is om te toetsen of de ziekte alleen effect heeft op het dopaminesysteem, wat vaak wordt gedacht. Wij vonden dat patiënten ook in een vroeg stadium achteruitgang lieten zien in geheugenfuncties, iets waar het dopaminesysteem geen invloed op heeft. In een later stadium van de ziekte is vaak ook achteruitgang van andere delen van de hersenen en ik denk dat we met die geheugentestjes dat hebben opgepikt. Dit gaan we de komende jaren verder onderzoeken.’

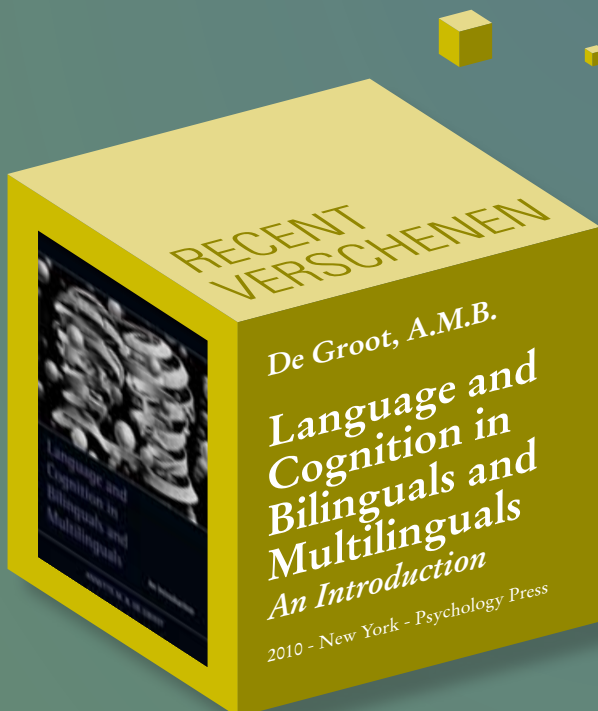
Bij de afdeling klinische neuropsychologie gaat het toegepaste onderzoek van oudsher hand in hand met fundamenteel onderzoek. Schmand vertelt dat bijna elk onderzoek waar de groep zich mee bezig houdt, is ontstaan in de praktijk. Als klinisch neuropsycholoog op het Academisch Medisch Centrum (AMC), waar hij twee dagen per week werkt, doet hij vaak ideeën op voor onderzoek – zo ontstond jaren geleden het idee om een dementie-screening op te zetten speciaal voor allochtonen. Schmand: ‘Het leuke aan met beide benen in de modder staan is dat je ziet waar behoefte aan is. Als je jaar in jaar uit in het laboratorium zit, is het lastig om die feeling te houden.’

<http://home.medewerker.uva.nl/r.hamel/>

<http://home.medewerker.uva.nl/j.g.w.raaijmakers/>

<http://home.medewerker.uva.nl/h.s.scholte/>

<http://home.medewerker.uva.nl/b.a.schmand/>

‘Ik wil zien dat wat ik doe ook iets voor mensen betekent’

door Paulien Bakker

K. Jonas

Afgelopen zomer ontving Kai Jonas samen met collega Bertjan Doosje een grote subsidie van NWO om toegepast én fundamenteel onderzoek te doen naar vernedering. Eerder onderzocht hij onder meer bystander intervention (ingrijpen in noodsituaties) en het gedrag van homo's ten aanzien van veilige seks.

Ik sprak eens een man in Irak die zei: ‘Wij mannen uit het Midden-Oosten vergeten nooit. Onze eigenwaarde hangt ervan af.’

‘In culturen waar eer belangrijk is, stopt de geschiedenis nooit; niet die van jezelf, je familie of je groep. Je geschiedenis bepaalt je eer, je status. En als je eer wordt aangevallen, eindigt dat ook niet. Voor ons in het westen is het eeuwen geleden dat de kruisvaarders Jeruzalem op de moslims overwonnen. Voor moslims gebeurde het gisteren. Zo zijn er verschillende bronnen voor eigenwaarde. In onze meer individualistische cultuur wordt eigenwaarde opgebouwd uit wat je als individu hebt gedaan in je leven. In een collectivistische cultuur speelt de familie een grotere rol.’

Het lijkt alsof mensen in het Midden-Oosten zich persoonlijk gekwetst voelen als hun groepseer wordt aangetast.

‘Uit ons onderzoek blijkt dat ook Nederlanders vernederbaar zijn op groepsniveau. We pasten een tekst over de moord op Theo van Gogh aan op Wikipedia. We varieerden in het neerzetten van Van Gogh en zijn moordenaar Mohammed B. als aparte en excentrieke personen en als doorsnee representanten van hun culturele groep. Als Van Gogh en Mohammed B. gezien werden als representant van hun culturele groep, ervoeren ook Nederlanders een sterker gevoel van vernedering. Overall blijkt wel dat in bijvoorbeeld Albanië, waar we ook onderzoek hebben gedaan, men zich sterker vernederd voelt dan hier. Maar dat komt wellicht omdat Nederlanders niet graag toegeven dat ze zich vernederd voelen.’

Waarin verschillen mensen uit diverse culturen in wat ze vernederend vinden?

‘Dat weten we nog niet. We hopen dat met dit onderzoek te achterhalen.’

Wat gaan jullie precies onderzoeken nu, en hoe?

‘We hebben middels kwalitatief onderzoek gevraagd wat autochtone, Albanese, Marokkaanse en Turkse Nederlanders vernederend vinden. De bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek willen we nu op groepsniveau toetsen. Een van de concepten die we toetsen is het zogeheten rejection sensitivity concept; in hoeverre mensen met een hoge rejection sensitivity in ambigue situaties vaker menen dat de ander hen bewust wil vernederen. In de derde fase gaan we het laboratorium in om te kijken wat vernedering precies oproept, in de hersenen maar ook qua gedrag. Daarnaast ontwikkelen we ook een training voor gezagdragers die te maken krijgen met kwetsbare groepen.’

Hoe ziet zo’n training eruit?

‘In Culemborg raakten een paar jaar terug bijvoorbeeld twee groepen Marokkanen en Molukkers slaags met elkaar. De politie die de vechtpartij onderzocht, deed het af als domme buitenlanders die nu eenmaal gemakkelijk met elkaar op de vuist gingen. De groepen voelden zich daardoor niet serieus genomen, ze voelden zich vernederd. Het gevaarlijke van vernedering is dat de neiging ontstaat iets terug te doen. Er ontstaat al snel een vernederingspiraal. We willen zien of we die kunnen doorbreken. Zo kun je bijvoorbeeld in plaats van iemand tot de orde te roepen beter proberen die ander te overtuigen.’

HET GEVAARLIJKE VAN VERNEDERING IS DAT DE NEIGING ONTSTAAT IETS TERUG TE DOEN

Wanneer slaat iemand die zich vernederd voelt terug?

‘Dat is iets fascinerends. Onze neiging om de ander terug te willen pakken, is hoog als we ons gediscrimineerd voelen en menen macht te hebben om terug te vechten. Maar die neiging neemt af naarmate onze eigen macht afneemt. Dan neemt bijvoorbeeld onze bloeddruk toe en kunnen er ook gevoelens van depressiviteit ontstaan, het gevoel slaat dan meer naar binnen toe. Als we niets meer te verliezen hebben, neemt de neiging om de ander terug te pakken juist weer enorm toe. Daar zit dus een U-vormige samenhang in. Over dat omslagpunt, van weinig macht hebben en niets doen naar niets meer te verliezen hebben en wel terugslaan, is weinig bekend. Dat willen we in kaart brengen.’

Je doet deels toegepast en deels fundamenteel onderzoek. Heb je allebei nodig?

‘Ik houd van laboratoriumonderzoek, maar na weken in het lab moet ik weer naar buiten. Ik heb nodig dat ik zie dat wat ik doe ook iets voor mensen betekent. Maar uiteindelijk hoop ik het specifieke gedrag van de mens in extreme situaties beter te begrijpen.’

<http://home.medewerker.uva.nl/k.j.jonas/>

<http://home.medewerker.uva.nl/e.j.doosje/>

GEEN TIJD VOOR HAASTONDERZOEK

Door Paulien Bakker

B. Doosje

J. v.d. Pligt

Onderzoek naar terrorisme en radicalisering behoren tot de speerpunten van de Programmagroep Sociale Psychologie. Een hot item, en de onderzoekers staan de laatste jaren dan ook volop in de schijnwerpers. Maar doe je er als Programmagroep goed aan om in te spelen op de tijdsgeest en dan ook veel toegepast onderzoek te doen? Of is fundamenteel onderzoek toch het enige dat telt?

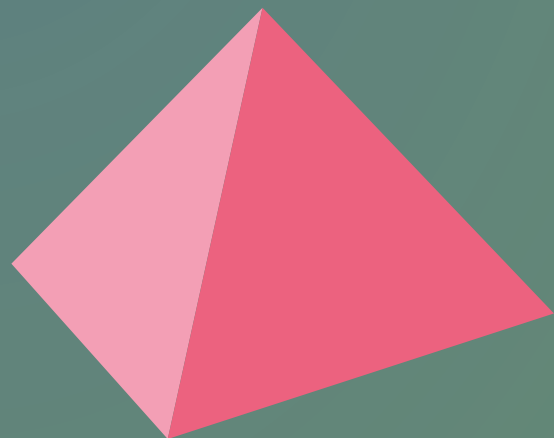
Het is een vraag voor Joop van der Pligt, hoogleraar sociale psychologie en voorzitter van de Programmagroep Sociale Psychologie van de UvA. Maar hij heeft haast. Ze gaan zo een experiment doen. Van der Pligt geeft nog snel de laatste instructies door. Een dobbelsteen kan zes kanten oprollen, toch menen we invloed uit te kunnen oefenen op de uitkomst. Deelnemers in het experiment van vandaag krijgen een polsband om die de kracht meet waarmee ze de dobbelstenen gooien, en daarbij een aantal opdrachten. Over de precieze bedoeling van het experiment doet Van der Pligt nog wat geheimzinnig. 'Er zal maar net een lezer van MindOpen aan deelnemen.'

Het is fundamenteel onderzoek over hoe mensen omgaan met onzekerheid en kansen, al doet hij de laatste jaren ook geregeld toegepast onderzoek. Zo onderzocht hij samen met collega Frenk van Harreveld voor verzekeraar Achmea tegen welke risico's ondernemers in de horeca zich wilden verzekeren – en dat bleken andere risico's te zijn dan die waar Achmea, op basis van eerder ingediende schadeclaims, tegen verzekerde. Het toegepaste onderzoek leidde uiteindelijk tot een promotieplaats voor fundamenteel onderzoek. 'Een promovendus van ons doet er nu onderzoek naar de rol van vertrouwen bij beslissingen over onzekerheid en keuzestress.'

EXCELLEREN

Na 9/11 en de moord op Theo van Gogh kwam zijn Programmagroep volop in de belangstelling te staan. Toch waakt Van der Pligt ervoor teveel mee te gaan met de snel wisselende vraag naar toegepast onderzoek. 'Toegepast onderzoek kan zinvol zijn, maar bij voorkeur moet het ook wetenschappelijk wat opleveren. Vaak is het haastgehalte van toegepast onderzoek hoger en de wetenschappelijke waarde lager.'

Hij geeft de voorkeur aan wat omvangrijkere toegepaste projecten, waarbij een combinatie met fundamenteel onderzoek gemaakt kan worden. Van der Pligt: 'Uiteindelijk krijgt het toegepast onderzoek vaak te weinig gewicht. Het levert vrijwel nooit een artikel in een hoogstaand wetenschappelijk tijdschrift op. Je kunt niet in beide excelleren, en dan kiezen we vaak toch voor fundamenteel onderzoek. Daar worden we aan het eind van het jaar door de universiteit en door visitatiecommissies ook op afgerekend.'

Van der Pligt is in de loop der tijd anders aan gaan kijken tegen toegepast onderzoek. ‘Toen ik begon in de wetenschap was ik enthousiast over iedere bevinding, ieder significant verschil. Maar nu vind ik dat een uitkomst ook iets op moet leveren voor de samenleving. Dat doet toegepast onderzoek vaak niet. Het levert soms wel ideeën op voor fundamenteel onderzoek. En je gaat op een andere manier over je vak nadenken; wat is nu echt belangrijk en wat niet?’

RADICALISERING BEGINT MET ERVAREN DAT JE ANDERS BENT, EEN GEVOEL VAN ONTEVREDENHEID OF VAN ACHTERGESTELD WORDEN

Hooguit tien procent van het onderzoek van de Programmagroep wordt gefinancierd uit de derde geldstroom. Al levert het vaak ook wél interessante uitkomsten op. Zo vroeg het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum) hem om de basisprincipes van de sociale psychologie op het handhavingsbeleid van de overheid toe te passen. Dat leverde een praktisch maar ook inzichtelijk stuk op.

Van der Pligt: ‘Veel overheden en regimes leunen op bestraffen, maar dat kan de verbondenheid van de burger met de overheid aantasten. Bestrafen kan een averechts effect hebben. Is de pakkans klein maar krijg je wel een heel hoge boete als je wordt gepakt, dan ervaren mensen dat als onrechtvaardig. Dat vermindert het vertrouwen in de overheid en dat leidt niet tot blijvende gedragsverandering. Je kunt ook gedrag sturen door mensen te belonen. Restaurants die bijvoorbeeld op een energiezuinige manier opereren, kun je belonen met een certificaat of met minder frequente controles. Als je puur vanuit kostenooipunt kijkt, leveren dit soort oplossingen vaak meer op dan bestraffen.’

MORELE SUPERIORITEIT

Samen met Wim Koomen schreef hij, eveneens op verzoek van de WODC, een analyse over achtergronden van radicalisme. ‘Het begint met wij-zij-denken,’ legt Van der Pligt uit. ‘Emoties van minachting en haat blijken heel krachtig te zijn. In het verleden werd er nauwelijks onderzoek naar gedaan, omdat ze niet rationeel genoeg zijn. Maar dergelijke emoties zijn de opmars voor dehumanisering die kan leiden tot volkenmoord, zoals Hutu’s in Rwanda voor de genocide de Tutsi’s tot “kakkerlakken” degradeerden.’

Dan gaat een trapsgewijze schaal in werking, vertelt universitair hoofddocent Bertjan Doosje een paar kamers verderop. Waar Van der Pligt de huidige onderzoeksliteratuur bijeen bracht, toetst Doosje momenteel de stappen die leiden tot radicalisering. Dat is voor een groot deel toegepast onderzoek. Ook Doosje bracht al eerder een boek uit over radicalisering, *Aanpak van radicalisme*, dat hij samen schreef met sociaal psycholoog Arjan de Wolf.

‘Radicalisering begint met ervaren dat je anders bent, een gevoel van ontevredenheid of van achtergesteld worden,’ legt Doosje uit. ‘Zo hebben Marokkaanse jongens meer moeite met het vinden van een stageplaats. Dat bleek toen onderzoekers identieke sollicitatiebrieven met de namen Veenstra en Benzaidi naar driehonderd Nederlandse bedrijven stuurden. De bedrijven lieten aan de Nederlandse stagezoekers drie keer zo vaak weten dat ze met stagiaires werkten. Marokkaanse jongeren worden dus wel degelijk anders behandeld in Nederland.’

Dat gevoel van anders behandeld en achtergesteld worden, brengt een innerlijk conflict met zich mee dat men op wil lossen, vervolgt Doosje. ‘Je bent dan gevoelig voor radicale ideeën. Een duidelijk wereldbeeld biedt houvast bij onzekerheid. Een volgende stap kan zijn dat je je aansluit bij een groepje. Dat begint misschien met chatten. Iemand krijgt de ideologie van de groep ingeprent; dat lijkt veel op de klassieke introductieweek van studentenverenigingen. Het wij-zij-denken wordt verstevigd, er ontstaat een gevoel van morele superioriteit. Met dat gevoel ontstaat ook isolatie. En dan zijn mensen onder bepaalde omstandigheden vatbaar voor het plegen van terroristische handelingen.’

Let wel, benadrukt Doosje, mensen kunnen niet zomaar doden. ‘Eerst moet de vijand worden gedehumaniseerd. Of er moet een dreiging van buitenaf zijn waardoor je je wel móet verdedigen. Zo werd in Rwanda de meerderheid van de Hutu’s verteld dat het leger van de Tutsi’s erop uit was om alle Hutu’s te vermoorden.’

TOEGEPAST ONDERZOEK LEVERT VRIJWEL NOOIT EEN ARTIKEL IN EEN HOOGSTAAND WETENSCHAPPELIJK TIJDSCHRIFT OP

SOCIAAL ISOLEMENT

Doosje kreeg onlangs geld van de Europese Commissie om samen met TNO, Forum en Rand (de Amerikaanse TNO) een model te formuleren voor radicalisering. Als het model af is, gaan ze kijken of de levensloop van gedetineerde radicalen hiermee inderdaad verklaard kan worden. Vervolgens willen ze kijken naar een mogelijke interventie. Die zal in Amsterdam plaatsvinden en is vermoedelijk niet op andere plekken toepasbaar. Echt toegepast onderzoek dus – met waarschijnlijk een beperkte algemene geldigheid.

Maar Doosje hecht dan ook aan de toepasbaarheid van zijn onderzoek. 'Ik vind het interessant om onderzoek te doen naar iets dat met de werkelijkheid te maken heeft. Bovendien vind ik het belangrijk dat de uitkomsten ook kunnen worden toegepast in de praktijk. Wat werkt en wat werkt niet? Er wordt binnen de universiteit wel eens op neergekeken, maar wat kun je met de kennis die we verzamelen?'

Eerder al deed Doosje samen met twee collega's van de Universiteit Utrecht in opdracht van de coördinator terrorismebestrijding (het NCTB) onderzoek naar radicalisering in Nederland. Met een vragenlijst die grootschalig werd uitgezet onder jongeren, onderzochten ze hoeveel sympathie er in Nederland is voor radicale ideeën. 'Hoe onzekerder men is, en hoe zeer men zich als groep bedreigd voelt, hoe lager het vertrouwen ook in de overheid is,' vertelt Doosje. 'Dat geldt trouwens net zo goed voor autochtone jongeren. Geert Wilders weet hen feilloos aan te spreken door op hun angst in te spelen.'

Doosje onderzocht in hoeverre men geweld goedkeurde. 'Dat laat zich voorspellen door hoe superieur men meent dat de eigen normen en waarden zijn. Verder blijkt dat een sociaal isolement het goedkeuren van geweld vergroot.'

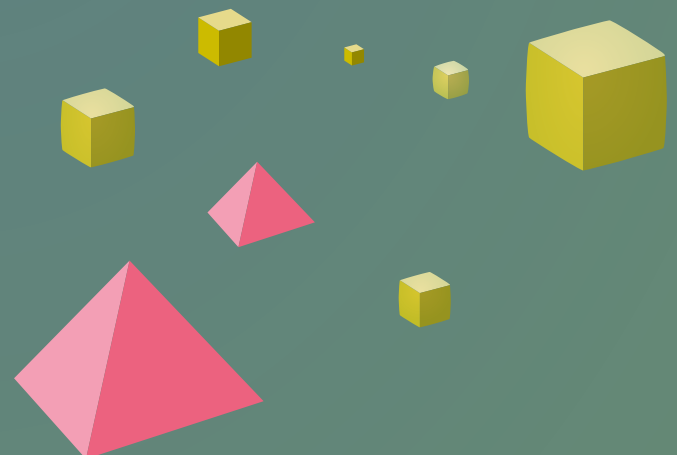
Na de moord op Theo van Gogh werd Doosje uitgenodigd bij de toenmalige burgemeester Job Cohen om samen met tal van middenveldorganisaties uit te leggen waar die agressie vandaan kwam. 'Als je laboratoriumonderzoek doet, schrijf je een paper. Dat verschijnt dan na één of anderhalf jaar in een tijdschrift en wordt door misschien honderd of honderd vijftig mensen gelezen. Die doen er ook wel echt iets mee, dus samen bouw je kennis op. Maar mijn boeken hebben een veel wijder bereik.'

Dat toegepast onderzoek vaak meer modegevoelig is, onderkent Doosje. 'Het is lastiger om er algemeen geldende principes uit te destilleren. Je hebt minder grip op de causaliteit. Wat je nu vindt kan over tien jaar niet meer relevant zijn.'

Toch blijkt die aandacht uit de praktijk voor Doosje vooral een zegen. 'Er wordt nu veel onderzoek gedaan naar radicalisering, maar qua integratie van kennis kan het wel beter. Deze opdracht nodigt ons uit om bestaande interventies te bestuderen en te kijken wat in de praktijk vanuit een wetenschappelijke invalshoek werkt.'

<http://home.medewerker.uva.nl/j.vanderpligt/>
<http://home.medewerker.uva.nl/e.j.doosje/>
<http://home.medewerker.uva.nl/f.vanharreveld/>

NIEUWS

MID-CAREER AWARD VOOR JENS FORSTER (SEPTEMBER, 2010)

UvA-Hoogleraar Sociale Psychologie **Jens Forster** nam eind september de Charlotte-und-Karl-Buhler-Preis van de German Society of Psychology in ontvangst. Hij kreeg de prijs voor zijn gehele oeuvre dat volgens de jury een grote impact heeft op zowel zijn eigen onderzoeksterrein als op aanpalende terrein

UVA-PSYCHOLOOG WINT IG-NOBELPRIJS MET ASTMA-ONDERZOEK (OKTOBER, 2010)

UvA-psycholoog **Simon Rietveld** heeft met hoogleraar Psychologie Ilja van Beest van de Universiteit van Tilburg de Ig-Nobelprijs voor geneeskunde gewonnen. Hun onderzoek toonde aan dat een rit in de achtbaan van pas kan komen bij de bestrijding van astma. De Ig-Nobelprijzen worden uitgereikt voor onderzoek 'dat eerst aan het lachen maakt en daarna aan het denken zet'.

GEBREK AAN CONTROLE MAAKT GOD AANTREKKELIJKER DAN DARWIN (OKTOBER 2010)

Mensen die het gevoel hebben de controle kwijt te zijn, laten een grotere voorkeur zien voor religie dan voor de evolutietheorie van Darwin, vergeleken met mensen die wel controle ervaren. Dat blijkt uit onderzoek van de UvA-psychologen **Bastiaan Rutjens, Joop van der Pligt** en **Frenk van Harreveld** van de Universiteit van Amsterdam. De resultaten van het onderzoek zijn in november gepubliceerd in het Journal of Experimental Social Psychology.

BETROKKEN GEVER DONEERT € 500.000 VOOR STUDIE NAAR ANTI-VERSLAVINGSMEDICIJN (NOVEMBER 2010)

Een betrokken gever heeft een half miljoen euro in een fonds gestoken, bedoeld voor een wetenschappelijke studie naar het effect van een medicijn tegen alcoholverslaving. **Reinout Wiers**, hoogleraar Ontwikkelingspsychopathologie aan de UvA, leidt het onderzoek.

PROMOTIES 2010

15 januari, Luuk Albers

Double You? Function and form of implicit and explicit self-esteem

25 maart, Matthijs Baas

The Psychology of creativity: Moods, minds, and motives

8 april, Skyler Hawk

Changing Channels: Flexibility in Empathic Emotion Processes

14 juni, Christien Schilder

Effects of tamoxifen and exemestane on cognitive functioning – a study in postmenopausal breast cancer patients

22 juni, Eموke Jakob

Rethinking inhibition theory: Explaining forgetting without inhibition

2 juli, Job van der Schalk

Echoing Emotions: reactions to emotional displays in intergroup context

23 september, Leentje Vervoort

The Behavioral Inhibition System in childhood and adolescent Anxiety. An analysis from the information processing perspective

15 oktober, Anna Bartak

On the effectiveness of psychotherapy in personality disorders

5 november, Chantal Lammens

Living with Li-Fraumeni Syndrome & Von Hippel-Lindau disease

12 november, Paul Preenen

Challenge at Work. A Matter of Give and Take

BEURZEN

NOVEMBER 2009

Tom Beckers, NWO VIDI

The diverse faces of fear

Mike Cohen, NWO VIDI

How brain regions 'talk' to one another in order to learn from mistakes

Gerben van Kleef, NWO VIDI

Emotion = influence

Tomas Knapen, NWO VENI

Keeping track of the world with moving eyes

JUNI 2010

Heleen Slagter, Marie Curie Reintegration-beurs

Alert and focused arousal, cortical signal-to-noise, and the ability to sustain attention

AUGUSTUS 2010

Simon van Gaal, Rubicon-beurs

Measuring consciousness in damaged and healthy brains

Reinout Wiers, EU-beurs

Sociology of Addiction

Elske Salemink, NWO VENI

Triple A: Anxiety, Alcohol and Automatic cognitive biases

OKTOBER 2010

Hilde Geurts, NWO VIDI

Aging in Autism: A double jeopardy or not?

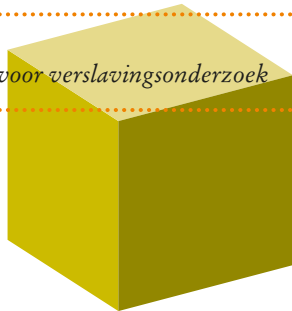
NOVEMBER 2010

Heleen Slagter, NWO VIDI

Brain mechanisms underlying cognitive plasticity

Reinout Wiers

Anonieme donatie van € 500.000 voor verslavingsonderzoek

WETENSCHAPPELIJKE BIJEENKOMSTEN

20 EN 21 MEI, LONDEN

Second European Symposium on Symptom Validity Assessment

<http://pdf.koenigundmueller.de/kurs/FB110520A.pdf>

30 MEI EN 1 JUNI, LUNTEREN

Dutch Endo-Neuro-Psycho (ENP) Meeting

<http://enpmeeting.org>

19-22 JUNI, GATINEAU (CANADA)

16th Annual CyberPsychology & CyberTherapy Conference

<http://sct.temple.edu/blogs/ispr/2010/10/29/call-16th-annual-cyberpsychology-cybertherapy-conference/>

30 JUNI EN 1 JULI, AMSTERDAM

CSCA Symposium on Impulsivity and Inhibition

CSCA LEZINGEN 2011

23 FEBRUARI: RAINER GOEBEL

Title and abstract to be announced.

28 FEBRUARI: ELKE WEBER & ERIC JOHNSON

Titles to be announced.

23 MAART: ANIL SETH

Measuring consciousness: from behaviour to neurophysiology

20 APRIL: ELISABETH PACHERIE

Determinants of the sense of agency

25 MEI: ROGER RATCLIFF

Modeling Cognitive Decision Processes and Applications

30 JUNI: NICO FRIJDA-LEZING, ADELE DIAMOND

Ways to support children's emerging executive function abilities

Voor meer informatie: <http://www.csc.nl/csc/lectures/>

EEN AVONDJE WETENSCHAPPELIJK CABARET

door Simon Rietveld

Nagamatso vertelt over zijn nieuwe uitvinding, de 3D tv waarvoor je geen speciale bril nodig hebt. Hij is de man van de 3168 patenten (o.a. floppy disk, digitaal horloge, DVD, taximeter) en heeft de gewoonte om al ruim veertig jaar al zijn maaltijden te fotograferen. Naast hem zitten Japanners die gespecialiseerd zijn in de activiteiten van slijmzwammen en ik hoor dat die zwammen puzzels oplossen en beter zijn dan computersimulaties in het ontwerpen van treintrajecten. Aan mijn andere kant leggen drie Amerikaanse dames uit hoe je met een modelbrouwhelikopter snot uit het spuitgat van een walvis haalt. De Britse specialist in vloeken als remedie tegen pijn luistert geboeid.

Het rareitenkabinet waar ik in beland ben is de green room van Sanders Theater in Harvard University en we zitten met de winnaars van de IG Nobelprijs 2010 te wachten op de prijsuitreiking uit handen van echte Nobelprijswinnaars. Boven ons loopt de zaal vol met 1200 mensen die al maanden geleden hebben betaald voor een avondje wetenschappelijk cabaret.

Tijdens de persconferentie vanmiddag vernamen Ilja van Beest en ik dat wij de winnaars zijn van de prijs voor geneeskunde, omdat we astmapatiënten met een achtbaan benauwd hebben gemaakt. Ik veronderstelde indertijd dat patiënten met chronische astma geleerd hebben om benauwdheid te associëren met situaties waarin benauwdheid optreedt, inclusief hun eigen emotie in die situaties, en vervolgens in hun benauwdheidswaarneming door die associaties worden gedomineerd. Ik zocht een methode om negatieve en positieve emoties en een portie fysiologische arousal te induceren en dan kom je al snel bij een achtbaan terecht.

Ilja en ik hebben wel vreemdere dingen gedaan, zoals proefpersonen een onbehaaglijk gevoel geven via het stiekem toedienen van jeukpoeder. Ik ben ook geen echte onderzoeker en ging pas toen ik blind werd op mijn 38e jaar studeren en houd me tegenwoordig vooral met de herbebossing van Madagaskar bezig. Wel improbable, maar om daar een prijs voor te geven?

Drie heren uit Sicilië winnen de managementprijs, omdat ze mathematisch aantoonde dat organisaties er beter aan doen om medewerkers at random promotie te geven. In zangerig Engels leggen ze uit dat de zogenaamd beste medewerkers in een hogere positie dikwijls niet goed functioneren en de collega's negatieve gevoelens hebben en houden.

De prijs voor techniek gaat dit jaar naar onderzoekers van het Massachusetts Institute of Technology (MIT), die aantoonde dat het verhaal van BP dat olie en zeewater niet mengen niet klopt. De cameraploeg van Google is klaar met de Japanners en gaat op zoek naar Elena Bodnar, die vorig jaar een IG Nobelprijs kreeg voor een bh die als gasmasker kan worden gebruikt. Inmiddels worden ze massaal gefabriceerd en je kunt ze hier voor 35 dollar kopen.

Alle oude winnaars (Nobel laureaten) mogen op dit podium gedurende één minuut nieuwe onzin spuien en Elena heeft zich verzekerd van de hulp van Neil Diamond en presenteert straks een nieuwe creatie voor de heren, een gasmasker-onderbroek-combinatie. De enige IG Nobelprijs die vandaag niet wordt afgehaald is die voor economie, gewonnen door de bankiers van Goldman Sachs en Lehman Brothers. De toekenning van de natuurkundeprijs gaat naar de sympathieke artsen uit Nieuw Zeeland, die aantoonde dat je op gladde straten niet stevige profielzolen moet dragen, maar dat je sokken over de buitenkant van je schoenen moet stropen. De IG Nobelprijs voor biologie gaat naar een groep Chinese onderzoekers vanwege de ontdekking dat vrouwelijke fruitvleermuizen die het mannelijk geslachtsdeel likken, voor elke seconde likken maar liefst zes seconden langere coïtus krijgen.

Het motto van deze IG Nobelprijs luidt dan ook: onderzoek waar je eerst om moet lachen en dan over moet nadenken.

Dr. Simon Rietveld is medewerker van de Programmagroep Klinische Psychologie. In 2010 won hij de IG Nobelprijs voor geneeskunde.

Reageren? S.Rietveld@uva.nl